nummer 105

DE SNEUPER

Officieel orgaan van de
Historische Vereniging Noordoost-Friesland

losse nummers € 3,95

MYSTERIE van De Maaltijd te Dokkum

jaargang 25 nr. 1 MAART 2012

COLOFON

redactie

Warner B. Banga	Dokkum
Atze Glas	Gerkesklooster
Piet de Haan	Dokkum
Eimert Smits	Dokkum
Otto F. Vos	Dokkum
Hans Zijlstra	Amsterdam

opmaak / eind-redactie

Warner B. Banga

correspondentie

uitsluitend via: Postbus 369
9100 AJ Dokkum

kopij

via e-mail:
[redacted]

website

www.hvnf.nl

weblog

http://sneuperdokkum.blogspot.com

© Niets uit deze uitgave mag, zonder toestemming van de redactie, worden overgenomen.

prijs losse nummers € 3,95
(exclusief porto)

DE SNEUPER

nummer 105

Officieel orgaan van de Historische Vereniging Noordoost-Friesland te Dokkum

vijfentwintigste jaargang nr. 1
maart 2012
verschijnt in maart, juni, september en december
in een oplage van 500 exemplaren

INHOUD

5 **VAN DE BESTUURSTAFEL** HAIJE TALSMA
5 **VERENIGINGSNIEUWS** JAN DE JAGER
6 **LEDENNIEUWS 2012-01** JOHANNES DIJKSTRA
7 **REDACTIONEEL** WARNER B. BANGA

HISTORIE & STREEKGESCHIEDENIS
8 Mysterie van de Maaltijd te Dokkum ontrafeld HANS ZIJLSTRA
20 Friese merklap uit Wierum HILDA BOUTA
22 Eerste melding van gasvondst bij Engwierum TJEERD P. INIA

GENEALOGIE & FAMILIEONDERZOEK
24 Twee oude portretten (Gasau & Rosier) DOUWE M. BONNEMA
26 Sjoerd Folkerts Rypperda (deel 1) TINE DE ZEEUW

RUBRIEKEN & COLUMNS
4 COLUMN: Je mutte mar hoare... ALE HANSMA
18 BONIFATIUSBEELDEN: *Engelse musicalheld* LAMMERT DE HOOP
19 HERALDIEK : *Wat is heraldiek?* RUDOLF J. BROERSMA
21 *Reacties op cryptische omschrijvingen* PIET DE HAAN
29 INGEBOEKT: *Bosatlas van de geschiedenis van NL* WARNER B. BANGA

DIGITAAL, ACTUEEL & VARIA
17 Website- en blognieuws HANS ZIJLSTRA
25 Onderzoek handkarren op het platteland ELSE FLEURKE
30 Wat staat er te geschieden (agenda) REDACTIE

HISTORISCH CITAAT:

Ons leven is maar eenen dag,
Vol ziekten en vol naar geklag,
Vol rampen, dampen, en verdriet,
Een schim, een droom, en anders niet.

op een doodbaar te Dockum

VERLANGEN

door ALE HANSMA

Iedereen loopt eraan voorbij. Het ziet er dan ook niet uit, een wat bruine homp, zomaar op het Wad. Toch zit in die vormloze klompen een schat. En niet een kleintje ook. Eentje die duizenden jaren oud is en dat ligt zomaar voor je voeten. Een capsule uit de periode dat het wad een binnen lagune was. Ik breek de klompen dan ook steevast open en sta dan ook in oog met riet dat duizenden jaren geleden hier groeide. Indrukwekkend. Stiekem hoop ik ooit nog eens een diertje te vinden. Een diertje- al is het maar een insect- dat net als het meisje van Yde of de man van Tollund voor eeuwig is geconserveerd. Ik blijf hopen, al is de kans dat ik de staatsloterij win vermoedelijk vele malen groter. Het is raar, maar ik verlang toch redelijk vaak naar vervlogen tijden.

En toch heb ik het vandaag de dag best naar m'n zin. Een lieve vrouw, een leuke baan en bijna alle dagen de bruisende hectiek van tientallen scholieren om me heen. Oké, ik geef geschiedenis, dat zegt al iets. Oké, ik hou niet van domweg jaartallen leren, ik geloof meer in de inzet van zintuigen bij de les. En dus gaat het verhaal over de geboorte van Zeus gepaard met het proeven van olijven of spelen we de moord op Bonifatius na in de klas.
Een van de mooiste leslokalen is de zeedijk bij Moddergat. Met hele schoolklassen knopen we daar vislijntjes zoals de Moddergatsters dat vroeger deden. Alleen doen wij per leerling één haak, destijds waren dat er per visser ruim duizend keer zoveel. Als je dat hoort terwijl je net zelf een lullig vislijntje hebt geknoopt met maar één haak mag je blij zijn dat je nú leeft…. en toch, het verlangen blijft.

Zelf hebben de meeste leerlingen nog geen eigen geschiedenis, dus meestal klinkt het: *" Wat hat dit foar doel? Skiednis is west, wy libje yn it no."* Vroeger probeerde ik dergelijke leerlingen voor te houden dat je dankzij geschiedenis in het verleden gemaakte fouten niet nog een keer maakt. Ik weet intussen beter. Het schiet echter niet op met de 'vooruitgang', laat staan dat we van eerdere fouten hebben geleerd. Dit argument zul je van mij dan ook niet meer in de klas horen. En tóch blijft dat verlangen.

Een enkele leerling heeft het ook. Jaarlijks test ik ze even. Negenennegentig procent van de kids wil in het heden leven. Een eigen kamertje, computeren, een telefoon en een gespreid bedje thuis; ze weten best wel dat ze het goed hebben. Toch tref ik elk jaar twee of drie lotgenoten. Wij zijn niet in het verkeerde lichaam geboren, maar in de verkeerde tijd. Pfff…het hoge woord is er uit. Je zou toch zeggen dat elke afwijking intussen een eigen tv programma heeft. Die van ons niet.
Kortgeleden nog. Een leerling uit Anjum. Sympathieke jongen, toch stond er ineens op zijn papiertje: *" Ik had het liefst geleefd in de tijd van de wereldoorlogen; ik was graag kolonel bij de SS geweest."* Ik schrok me te pletter. Hij zou toch geen fascistische sympathieën hebben? Dat viel mee. De periode leek hem fascinerend, altijd al gehad. Hoe kon een heel volk achter één leider aanlopen was de vraag die hem boeide. Dat van nabij mee te maken leek hem helemaal geweldig. Waarom dan niet als SS-er? Eerlijk was hij wel. Je zult ze de kost moeten geven, die met computerspelletjes wedijveren wie de meeste doden maakt...

Nee, mijn verlangen gaat terug naar de terpentijd en nog eerder. Wat had ik 60.000 jaar geleden graag over de landbrug naar het eiland willen lopen dat later Engeland ging heten. Wat had ik graag op de Doggersbank willen staan toen daar door zeespiegelrijzing steeds meer dieren een droge plek zochten, tot ook die Doggersbank onderliep en een onderzees kerkhof werd. Tsja, het hoge woord is eruit. Geboren in een verkeerde tijd. Ik probeer te overleven door les te geven in Geschiedenis, door biografieën te lezen en soms door in groeves fanatiek met een hamer op brokken steen in te hakken… op zoek naar fossielen uit mijn eigen tijd. Hoe zit het trouwens met uw voorkeur? Zit u wel lekker in deze tijd? Had U ook liever in een andere tijd geleefd? Dan is het nu tijd voor een coming-out. Misschien moesten maar een zelfhulpgroep beginnen; 't zou een mooi rubriekje zijn in de nieuwe Sneuper.

JE MUTTE MAR HOARE...

ALE HANSMA is docent geschiedenis aan het Dockinga College Vmbo-GT in Dokkum en was van 1980 tot 2005 journalist en redacteur voor de Nieuwe Dockumer Courant: een kwart eeuw chroniqueur van Noordoost-Friesland. Momenteel richt hij zich vooral op de studie Onderwijskunde aan de Open Universiteit. In zijn vrije tijd zijn Ale Hansma en zijn vrouw Olga vaak te vinden op het wad, zowel als wadgids of als wadzeiler. Als lid van de Historische Vereniging Noordoost-Friesland brengt hij ieder kwartaal een actueel historisch onderwerp op kritisch-humoristische wijze aan de orde in zijn column *"Je mutte mar hoare..."*

door HAIJE TALSMA

VOORZITTER

VAN DE BESTUURSTAFEL

Na jaren "zwart-wit" gaan we in het 25ste jaar van het bestaan van onze vereniging nu in kleur en op een dubbel formaat verder. Dit heeft als voordeel dat de foto's bij de artikelen veel beter tot hun recht komen dan in de oude situatie. We zijn blij dat de redactie geslaagd is om de kosten voor deze nieuwe lay-out en druk binnen de begroting te realiseren en willen hen vanaf deze plaats dan ook van harte feliciteren met het bereikte resultaat. Op 20 maart hebben we het eerste exemplaar uitgereikt aan burgemeester **Marga Waanders** van de gemeente Dongeradeel om deze nieuwe mijlpaal luister bij te zetten. Tegelijk worden vanaf nu een aantal exemplaren van ons blad bij de boekhandel in Dokkum ondergebracht voor de losse verkoop.

Door diverse activiteiten komt onze vereniging steeds meer onder de aandacht van het publiek. Hierdoor laat ons ledental tegelijk een stijgende lijn zien. Ook de nieuwe website draagt daar zeker een steentje aan bij. In november kwam ons lid **Jaap Sip Faber** met het idee om onze website te vernieuwen. Binnen de kortste keren was één en ander gerealiseerd en konden we samen praten over informatie en beheer van deze site. **Hans Zijlstra** blijft de blog beheren zodat we nu 2 leden actief hebben die elkaar versterken en ondersteunen om dit onderdeel van de verenigingsactiviteiten operationeel te houden.

De voorjaarsvergadering staat gepland op zaterdag 14 april, zie hiervoor het bericht van de secretaris hieronder. We gaan dan afscheid nemen van **Henk Aartsma**, één van de mensen die al heel lang in onze vereniging actief zijn. Dit zal zeker de nodige aandacht krijgen. Er staat gelukkig een nieuwe kandidaat klaar die ook al lang lid is van onze vereniging. Ook deze keer weer veel kijk en leesplezier met De Sneuper toegewenst en tot ziens op 14 april.

door JAN DE JAGER

[redacted]

SECRETARIS

14 APRIL: JAARLIJKSE LEDENDAG

Onze jaarlijkse ledendag zal weer in Dokkum worden gehouden. U wordt tussen 10.00 en 10.30 uur verwacht in **Hotel de Posthoorn** aan de Diepswal in Dokkum. Parkeren kan gratis op het Kalkhúsplein, op slechts 5 minuten lopen van het centrum.
Het **ochtendprogramma** bevat de volgende onderdelen:
- Welkom en mededelingen door de voorzitter.
- Verslagen van de secretaris, penningmeester en redactie.
- Bestuursverkiezing: Henk Aartsma is aftredend. Het bestuur stelt voor om **Arjen Dijkstra** uit Nes (WD) te benoemen.
  Tegenkandidaten kunnen zich vóór 12 april schriftelijk melden bij de secretaris: [redacted]

Om 12.15 uur staat er een heerlijke lunch voor ons klaar. Om 12.30 uur gaan we een bezoek brengen aan de **Bonifatiuskapel**, waar we een film te zien krijgen, waarna er een rondleiding volgt door de Bonifatiuskapel.

Om ongeveer 15.30 uur staat er in de Posthoorn koffie en thee klaar en kunnen we nog napraten en gegevens uitwisselen.

De bijdrage in de kosten voor deze interessante dag inclusief lunch en entree Bonifatiuskapel bedragen slechts € 12,50. Opgave **verplicht** in verband met de catering vóór 12 april bij de penningmeester Johannes Dijkstra telefoon 058-2561876 of per mail naar: [redacted]

TOT ZIENS OP 14 APRIL 2012 IN DE POSTHOORN

BESTUUR

voorzitter
dhr. Haije Talsma tel.: 0519 - 33 27 06
secretaris
dhr. Jan de Jager tel.: 0519 - 22 01 35
penningmeester / ledenadministratie
dhr. Johannes Dijkstra tel.: 058 - 256 18 76
e-mail ledenadministratie
[redacted]

VERENIGINGSGEGEVENS

Lidmaatschap van de vereniging
€ 15 per jaar / € 25 buitenland
IBAN: NL89INGB0006861847
BIC: INGBNL2A
BETALINGEN VIA REKENINGNUMMER
68 618 47 t.n.v. Hist. Ver. NOF
Opzegging lidmaatschap:
uitsluitend schriftelijk voor 1 november
via postbus 369 - 9100 AJ Dokkum

EEN NIEUW GEZICHT VOOR DE SNEUPER

door WARNER B. BANGA

MISSCHIEN...

Misschien zit u verbaasd te kijken naar de nieuwe SNEUPER die hier voor u ligt. Misschien had u in de wandelgangen al eens een gerucht opgevangen. Misschien komt deze kleurenuitgave voor u als een grote verrassing... Maar wat u niet ontgaan zal zijn is dat onze voormalige eind-redacteur - en ondertussen ere-lid van onze Historische Vereniging - Reinder Tolsma na 25 jaar (!) redactielidmaatschap had aangegeven te willen stoppen.
Direct na de presentatie van mijn Molenbijbel voor Dongeradeel werd ik door redactie-nestor Eimert Smits benaderd als beoogd opvolger van Reinder als eind-redacteur. Na een jaartje pauze en enige aarzeling ben ik die uitdaging aangegaan. Iemand als Reinder opvolgen is geen sinecure, want zijn kennis van de historie van Noordoost-Friesland is encyclopedisch...
Misschien heb ik andere kwaliteiten? Daarom heb ik de redactie en het bestuur voorgesteld om dit moment aan te grijpen voor drastische veranderingen. Nu onze website is 'opgepimpt' en gemoderniseerd door Jaap Sip Faber, is misschien ook het moment gekomen om de SNEUPER een face-lift te geven. Daarmee nemen we afscheid van een bekend en vertrouwd gezicht, het blauwe omslag met ons verenigingswapen, en het handzame A5-formaat. Nieuwe en goedkopere drukprocessen en opmaak via de PC maken een uitgave in kleur mogelijk zoals die nu voor u ligt.

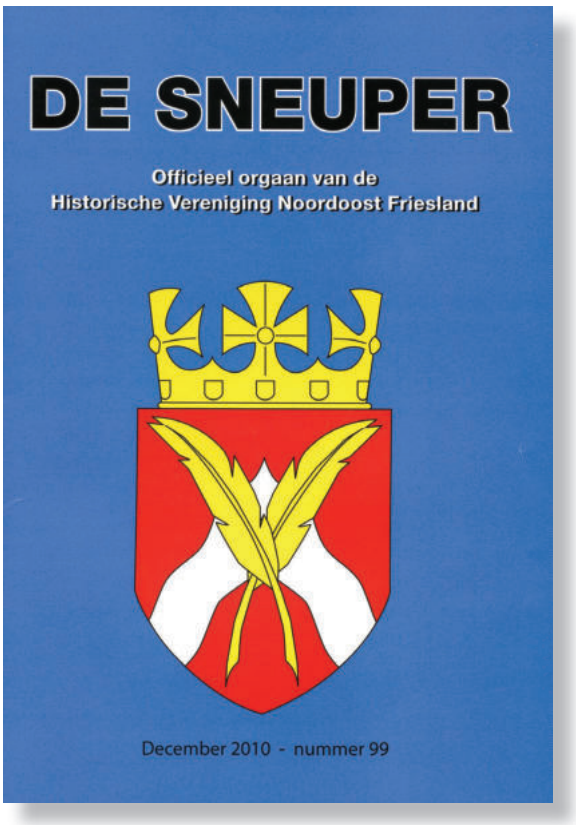

Misschien mag ik mij even voorstellen: Warner B. Banga is mijn naam en in het dagelijks leven ben ik docent Nederlands aan het Dockinga College Vmbo-GT te Dokkum. Geboren en getogen Dokkumer en al meer dan 30 jaar wonend in de binnenstad van Dokkum. Mijn passie voor de geschiedenis van Dokkum en wijde omstreken leverde mij bestuursfuncties op bij o.a. de stichting Historia Doccumensis en Monumenten-behoud Dongeradeel. Bij die laatste instantie raakte ik besmet met het 'molenvirus'. Elf jaar werkte ik aan het boek *'Jim mutte komme: ut waait!'* over molens en molenaars in Dongeradeel. Nu wacht een nieuwe uitdaging bij de Historische Vereniging Noordoost-Friesland, waarmee ik in aanraking kwam tijdens het historisch onderzoek voor mijn boek. Binnen de redactie hebben wij ondertussen de taken opnieuw verdeeld en afspraken gemaakt over de werkwijze. Met het bestuur werd gesproken over een nieuw gezicht voor de SNEUPER en de mogelijkheden die druk in full-colour biedt. Huisdrukker Andeco maakt dat voor een zeer scherpe prijs mogelijk binnen het huidige budget van de vereniging. Waar zie je dat nog: meer kwaliteit voor hetzelfde geld?

In dit nummer vindt u naast het hoofdartikel van Hans Zijlstra, die probeert het mysterie van het schilderij 'De Maaltijd te Dokkum' te ontrafelen, bijdragen van Hilda Bouta over een bijzondere merklap, Douwe Bonnema over twee oude portretten en Tine de Zeeuw over de Rypperda's. Terwijl tegenwoordig het gas bij Ee uit de grond spuit, weet Tjeerd Inia te melden dat dit in 1729 ook al bij Engwierum het geval was. Verder hebben wij een aantal mensen bereid gevonden om vaste rubrieken te verzorgen in de SNEUPER: Ale Hansma schrijft voortaan een historische column, de tekenaar van de Fryske Rie foar Heraldiek Rudolf Broersma verzorgt een rubriek over Heraldiek en beheerder Lammert de Hoop brengt ons op de hoogte van nieuws en wetenswaardigheden rond de Bonifatiuskapel en -stichting. Daarmee is dit allereerste nummer in kleur helaas al weer meer dan gevuld...

Misschien wilt u uw artikel, onderzoek of tekst ook wel publiceren in zo'n mooi uitgevoerde SNEUPER? Als redactie willen wij daar heel graag ons best voor doen, want dat is de functie van ons 'clubblad': een podium bieden aan onze leden, die actief zijn met 'sneupen' in de historie van Noordoost-Friesland of daaraan annexe onderwerpen. Via onze website ***www.hvnf.nl*** of de daaraan verbonden blog ***http://sneuperdokkum.blogspot.com*** kunt u contact met ons opnemen of uw bijdrage inleveren. Teksten van artikelen graag aanleveren als een Word-documenten en foto's en afbeeldingen ook als aparte jepeg-bestanden meesturen. Nadat het artikel is opgemaakt voor plaatsing nemen wij contact op en sturen we u een PDF-bestand van de lay-out van uw artikel voor goedkeuring. De SNEUPER zal vanaf 2012 ook in de boekhandel en bij de tijdschriftenverkoper te koop zijn om zo een breed publiek te kunnen bereiken. Misschien zien we uw artikel of bijdrage binnenkort ook eens in kleur verschijnen?

HET MYSTERIE VAN DE MAALTIJD TE DOKKUM VERDER ONTRAFELD

door **HANS ZIJLSTRA**

EEN OPVALLEND SCHILDERIJ TE DOKKUM

Het meest in het oog springende schilderij in de hal van het Dokkumer stadhuis is dat van de schilder Gerardus Wigmana (1673 - 1741), volgens de overlevering voorstellende een **Maaltijd met tsaar Peter de Grote**. De jonge tsaar zou op doorreis naar Zaandam op bezoek zijn geweest bij het Dokkumer burgemeestersechtpaar. Het schilderij is gedateerd op 1697 en is in 1951 door B & W van Dokkum voor 1400 gulden aangekocht van de weduwe S. Heijmans-Menke te Scheveningen.
Tijdens de ledendag van de Historische Vereniging Noordoost Friesland in 2010 zag ik het schilderij voor het eerst in het echt nadat ik deze in de afgelopen jaren al in diverse publicaties was tegengekomen. Specifiek intrigeerde het me wie toch die kleine donkere bediende was vooraan op het schilderij en ook wie er nog meer op zijn afgebeeld. In dit artikel ga ik zowel op de mensen als afgebeelde kleding, voedsel en huishoudelijk gerei in.

In de Leeuwarder Courant is ook diverse malen aandacht aan het schilderij besteed. Op 20 oktober 1879 werd in de rubriek Historische Mengelingen de Illustrated London News van maart 1855 geciteerd over de Sale of the Bernal Collection, waaronder *"The Czar Peter dining with the mayor of Dockum; is a curious work of Gerard Wigmana, the self-styled Raphael of Friesland".* Aangezien niet bekend was dat de tsaar bij zijn bezoek in 1697 Dokkum had aangedaan werd daarover in De Navorscher een vraag gesteld door Baron van Brengel. Stadssecretaris Van Slooten werd vervolgens om inlichtingen gevraagd. Hij kende het schilderij goed als oud bezit van de familie Fockema die het aan een rondreizende opkoper had verkocht, waarna het in Engeland terecht kwam. Ook bevestigde hij de hiervoor genoemde personen op het schilderij en dat zij *'worden bediend door een knecht,* ***Philander de Baron*** *genaamd, destijds een der politiebedienden, uit Oostindië afkomstig (wiens dochter, bekend onder den naam van zwarte Rosette, ik nog gekend heb), alsmede door eene dienstmaagd, genaamd Antje Piebes en eene andere genaamd Martha, mede van O.I. oorsprong.'*

BURGEMEESTER JULIUS SCHELTO VAN AITZEMA, ZIJN VROUW SARA VAN DEN BROEK EN HUN EERDERE HUWELIJKEN

Burgemeester **Julius Schelto van Aitzema** (Aitsema/Aysma/Aisma) was destijds getrouwd met **Sara van den Broek** (Broecke). In het ondertrouwregister van het Gerecht te Dokkum staat opgetekend: *Eerste proclamatie op 24 november 1693, Julius Schelte van Aitsema en Sara van der Broek afkomstig van Alkmaar.* Hij was toen Raad ter Admiraliteit, gecommiteerde en regerend burgemeester van de stad Dokkum. Ze trouwen in de Hervormde kerk te Dokkum en op 6 december 1693 te Alkmaar. Interessant is de inschrijving in het lidmatenboek van de Hervormde gemeente Dokkum: *Sara van den Broek, op 20 juli 1694 ingekomen van Batavia, evenals Gilles van den Broek* (in een Alkmaarder bron ook Pieter Gillis van den Broeck genoemd)! Dat lijkt dus de link naar de bediendes, waaronder Philander.

DE MAALTIJD TE DOKKUM *- 1697 DOOR GERARDUS WIGMANA*

Sara was eerder gehuwd, blijkens de door Hessel de Walle opgetekende graftekst in de Grote Kerk van Dokkum: *1719 den 31en october is in den heere ontslape de eerbare ... Saara van den Brouke eerst weduwe van de ... Gualteerus Zeeman in leven fiskaal van (In)dien en laast van de heere Julius Schelto van Aitzema int 69ste jaar haers ouderdoms en leyt alhier begraven.* Sara moet dus in 1650 geboren zijn.

Op 8 juli 1658 studeerde de Alkmaarder Gualter Zeeman samen met zijn broer Jacobus af aan de Leidse Universiteit. Gualter (Gualther/Walter) Zeeman leefde van 1632 - 1692, was Heer van Scagen en de Engh, advocaat Hof van Holland te Den Haag. Hij was in Batavia Advocaat-fiscael van Indië, degene die als officier van justitie optrad, van 1677 tot 1688. Gualter huwde drie keer, in 1660 met Margaretha van (den) Kerkhove(n) (die overigens staat afgebeeld op een prachtig schilderij van haar familie door Johannes Mijtens uit 1652, Haags Historisch Museum); in 1663 Johanna Webster, dochter van Joan Webster en Johanna Lucas (in 1694 volgt nog een veroordeling van Gualter en zijn broer voor bedriegerij in geldzaken van deze schoonvader); en in Batavia met Sara van den Broeke. Op 16 oktober 1692 werd Gualter te Alkmaar begraven.

De Generale missiven van gouverneurs-generaal en raden aan heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie, Deel 4 1675 - 1685, GS 134 p. 209, zijn iets specifieker: **Mr. Gualter Zeeman** kwam oktober 1674 als onderkoopman uit Suratte te Batavia, juli 1676 lid van de Raad van Justitie, juli 1677 advocaat-fiscaal, juni 1680 gezant naar Bantam, februari 1683 *'op last van Heren XVII in rechte betrokken wegens opkoop van tin'* (en hij was ook al eens in staat van beschuldiging gesteld wegens het opkopen van loonrekeningen van compagniespersoneel). Hij werd teruggeroepen met de kerstvloot van 1688 maar was toch vice-commandeur van deze retourvloot, met aankomst begin augustus 1689 op de rede van Texel. Hij had dus een hoge functie bij de VOC ! Een halve eeuw later vervulde overigens ook de Dokkumer Adriaan Bergsma die beide functies (advocaat-fiscaal en commandeur van de retourvloot) bij de VOC.

Op de terugweg komen we Gualter Zeeman en Sara van den Broek ook tegen in de boeken van Zuid-Afrika. En daar zien we in de Resolutions of the Council of Policy of Cape of Good Hope iets interessants:
Maandag 11 April 1689. Presentibus omnibus demptis de E. de Man en Blum. Is eenpariger stemme verstaan ten anstendigen versoeke van eenige 's Comps. dienaren op d' aanwesende retoervloot [1] *bescheiden, ten behoeve en dienste haarer vrouwen en suigende kinderen een slavinne na 't vaderland te mogen nemen, mits in 's Comps. cassa 't kost en vragtgeld daarvoor betaald hebbende en dat 't getal der voors. slavinnen niet hooger zij dan 5 á 6. Verders is verstaan te vergunnen aan den boekhouder Jan Gaspar Lagenbergh, bescheiden op 't schip Oosthuijsen, 's Comps. slavinne Calamatacke, ten dienste van sijn suijgend en moederloos kindje, mits dat hy wederom een slaav in 's Comps. logie in desselvs plaats levere, en dat hij bevoorens voor de geseide slavinne dewelke hem toegestaan word na 't vaderland mede te nemen, kost en vragtgeld in 's Comps. cassa betale.*

Gualter Zeeman verkocht in Zuid-Afrika op 13 april 1689 zelfs een slaaf, genaamd Hendrik, aan Gerrit Cloete voor 55 rijksdaalders. De bovengenoemde slaaf **Baron van Bengale** moet wel met onze Filander te maken hebben, zeker ook gezien de naam van die slavin: Rosette. Zo noemde Filander zijn eigen dochter namelijk later ook in Dokkum, die bekend was bij A. van Slooten als 'Zwarte Rosette'. In 1689 moet Filander echter hoogstens een baby zijn geweest dus het lijkt mij het meest logisch dat de genoemde slaaf zijn vader was en slavin Rosette zijn moeder. De vernoeming van zijn dochter is dan ook meteen begrijpelijk. Filander zelf zal dan van gemengd Indisch-Bangladeshi/Javaans bloed zijn. Sambauwa is waarschijnlijk de plaats Sambawa op Java. Op het schilderij van Wigmana zou dan heel wel de donkere dame rechtsachteraan op het schilderij moeder Rosette (van Sambauwa) kunnen zijn!

Voetnoot:
[1] *Hierdie retoervloot was onder die gesag van die Raad Extraordinaris Robertus Padbrugge. Die volgende persone is toegelaat om slawe saam te neem:*
(1) *Robertus Padbrugge, sy slavin Grietje van Tominij.*
(2) ***Mr. Gualter Zeeman**, vise-admiraal van die vloot, **sy slaaf Baron van Bengale, asook 'n slavin Rosette van Sambauwa**.*
(3) *Die opperkoopman en skout-by-nag Johs. Leeuwenson sy slaaf Michel Cochin.*
(4) *Die kaptein-luitenant Pieter Mollier, sy slavin Matij van Punto de Gale.*
(5) *Die boekhouer Johannes van Juchen sy slavin Martha van Makassar en*
(6) *die boekhouer Gaspar Langeberg 'n slavin uit die Kompanjie se slawehuis.* (Sien C.502: Uitg. Br., 1688-1690, brief van 15 April 1689, pp. 337-338.) *Die kos- en vraggeld het 68 Rdrs. vir elke slaaf of slavin bedra.*

Sara van den Broek 'huijsvrou van de heer Gualter Suman' treed op 20 maart 1689 op als getuige bij de doop van het bovengenoemde *'suijgend en moederloos kindje',* een dochter van Johan Caspar Langenbergh (de boekhouder van het schip Oosthuijsen, VOC Kamer Enkhuizen) , Adelheit Elisabeth, in de Nederduits Gereformeerde gemeente van Kaapstad. Van Sara van den Broek is een burgerwapen uit ca 1708 afgebeeld in het Wapenboek Hesman:

Van Aitzema was ook eerder gehuwd: *Proclamatie op 28 september 1678, Julius Schelte van Aitzema afkomstig van Franeker, Cornelia van Rosema afkomstig van Dokkum*, Ondertrouwregister Gerecht Franeker 1677-1700, DTB 246. Franeker, huwelijken 1678, *Attestatie afgegeven op 14 oktober 1678 voor Julius Schelte Aitzema afkomstig van Franeker en Cornelia van Rosema afkomstig van Dokkum*. Ook in Dokkum ging het echtpaar voor het Gerecht in ondertrouw en werd het huwelijk bevestigd op 16 oktober 1678 in de Hervormde Gemeente te Dokkum. Dan worden ze trouwens vermeld als Julius Schelto van Aitzema afkomstig van Wolvega en Cornelia van Rosema afkomstig van Kollum. Ook van Cornelia is een burgerwapen bij Hesman beschreven: in blauw een goud- en ster met daaronder in zilver een rode roos, geknopt van goud. Dochter van Jacob Jilderts Rosema, dijkgraaf en ontvanger van Kollumerland. Geboren te Kollum op 24 juli 1649 en gestorven op 14 juli 1682. Cornelia trouwde met haar neef Julius Schelto. Bij de geboorte van een zoon voltrok zich een drama, vermeld op het eerder genoemde familiegraf in de Grote Kerk van Dokkum: *Iuffr. Cornelia v. Rosema huisvrou v. de ... Iulius Schelto v. Aitzema oud 33 iaren, sterft den 14 iuli 1682 op de 9 dag in de kraam v. een soo Schelto Iacobus ged. die 6 weken daarna aan termynnen overleden en leggen beyde alhier begraven.* In het familiegraf werd, naast zijn twee echtgenotes en zoon, in 1714 ook Julius Schelto bijgezet: *... Iulius Schelto van Aitzema in leven ... der stadt Dockum etc. etc. obiit den VI iuny, MDCCXIV en leit alhier begraven.*

DE BEZITTINGEN VAN DE BURGEMEESTER

Julius Schelto werd ingeschreven in het Burgerboek van Dokkum op 17 juli 1679. Hij komt voor het eerst voor in de Dokkumer vroedschap in 1685 en in 1688 als burgemeester en wordt vervolgens in 1693, 1698, 1703, 1708 en 1713 voor telkens vier jaren herkozen als een van de vier Dokkumer burgemeesters. Ook is hij gedeputeerde ter Staten-Generaal voor Friesland in Den Haag, in ieder geval in de jaren 1698-1702 (brieven van zijn hand in Koninklijk Huisarchief).

In 1695 kocht hij Mockema State te Aalsum van Arnold van Lelienberg, secretaris van Dokkum, die in 1692 trouwde met Ietskia van Aitzema (weduwe van Johannes Kiestra en kleindochter van Lieuwe van Aitzema (Proeven van L.v.A., opstellen enz., uitg. Fryske Akademy 1970). Hoewel de adellijke behuizing in de verkoop-proclamatie niet genoemd wordt, geeft de Schotanus-Halma atlas deze in 1718 nog wel weer. In de 18e eeuw worden als bewoners steeds pachtboeren genoemd, wat niet wegneemt, dat het huis mogelijk als zomerwoning gebruikt werd door de bezitters. De Stemkohieren melden in 1698 Julyus Aytsma ½ en *"Jr. Lissabon uit naam van zijn vrouw ½"*, in 1728 Jonker Lissabon erven te Groningen ½ en Jacobus van den Brouke te Dokkum ½. Van Aitzema had in 1698 ook een aandeel in het bezit van Stem nr. 12, Dijxtra sathe te Lioessens en was eigenaar van Stem 32 en 33 te Oudwoude. Rond 1700 heeft Van Aitzema een geschil met dominee/arts Henricus Schregardus (Geschiedenis van Dokkum, p. 181, Over een predikant en een burgemeester, P.F. Visser). In het lidmatenboek van de Hervormde Gemeente Dokkum wordt aangegeven dat Julius Schelto in 1706 nog lidmaat is maar in 1714 is overleden (obiit). In 1716 wordt zijn vrouw Sara dan ook als weduwe vermeld.

Er is ook een afschrift van een testament van Julius Schelto van Aitzema bewaard gebleven, voorkomende in de Civiele Sententies Hof van Friesland 1721 tot 1734 en gepubliceerd door R.S. Roarda in Genealogysk Jierboekje 1953: Julius Schelto van Aitzema, Dokkum, 17 maart 1700, 382/8 (nu Toegang 14, stuk 11110). Hierin benoemt Julius Schelto zijn vrouw Sara van de Broek als enige en universele erfgenaam. Als getuigen treden te Bolsward ten huize van rector Johannes Hilarides op Dr. Dominicus W. Peijma van Beintema, Johannes Hilarides en Tammerus Visscher, Lodewijk Wederholst, Freerk Haijes, Auke Hendriks Westrop en Sipke Johannis. Helaas staat hier geen inventaris van de bezittingen bij, mogelijk dat het origineel (als die nog bestaat) hier opheldering over kan geven. Na haar overlijden, eind 1719, ontstaat een proces dat genoemd dossier oplevert, waarin de broer van Sara, Jacobus van den Broeke aanspraak maakt op de nalatenschap. Hij wordt op 1 november 1710 als lidmaat ingeschreven in Dokkum, komende uit Middelburg en op 30 december 1711 in het Burgerboek van Dokkum, nu opeens komende uit Terzool! In de Stemkohieren van 1728 komt hij in ieder geval voor als eigenaar van de onroerend goed bezittingen die voorheen Julius Schelto bezat.

PUBLICATIES IN DE LEEUWARDER COURANT

De Leeuwarder Courant van 16 april 1885 verhaalt in een artikel Friezen in Rusland voor en onder keizer Peter den Groote over een artikel van Eekhoff in de Friese Volksalmanak van 1859, waarin o.a. genoemd wordt dat in 1630 de Dokkumer burgemeester Johannes Veltdriel met in zijn kielzog 38 personen, waaronder predikant Ovitius Abbema, naar Rusland trok. Tsaar Peter kwam in 1697 met een gevolg van 300 man via Emmerich en Utrecht naar Amsterdam/Zaandam, dus ogenschijnlijk niet langs Dokkum. In de LC van 21 januari 1939 werd het dagboek van de Dokkumer Hebelius Potter aangehaald wiens reisbeschrijving in 1808 het licht zag. Deze meldde dat tsaar Peter wel degelijk langs Dokkums straten wandelde en *'blijkens eene schilderij, die in mijne familie voorhanden is, op den Oranjewal bij Mijnheer en Mevrouw de Broek ten eten was.'* Waarom Potter hier de familienaam van de vrouw van Van Aitzema gebruikt is niet duidelijk. Wist hij dat Sara en haar broer Jacobus waren afgebeeld of wist/dacht hij dat Van Aitzema helemaal niet is afgebeeld?

Tenslotte publiceerde J.J. Kalma in de LC op 11 januari 1951 een artikel **Een schilderij met raadsels**, met als ondertitel **Czaar Peter en de Dokkumer burgemeester.** Hierin wordt vermeld dat een kopie van het schilderij, toegeschreven aan Former van der Elst, op 10 mei 1856 door burgemeester Jongsma aan de gemeente werd geschonken. Het schilderij van Wigmana (in het artikel trouwens steevast als *DE* schilderij aangeduid) was in 1928 op de tentoonstelling **Gedekte tafel in vijf eeuwen** in Den Haag geëxposeerd toen het nog onderdeel was van de collectie Van Duren te London. Het artikel concludeert dat een afbeelding van tsaar Peter zeer onwaarschijnlijk is en vraagt zich af of er in het familie-archief van de Van Aitzema's (ook Lieuwe van Aitzema behoort tot deze familie) niet verdere aanwijzingen te vinden zouden zijn. Nu is er niet een specifiek familie-archief van de familie, of het moet al in de verzameling Handschriften van het Fries Genootschap (bij Tresoar inv.nr. 344, nummer 986) zijn: *Aantekeningen over de familie Van Aitzema* [door S.J. van Aitzema, ca. 1665], met aanvulling [door E.M. van Burmania, Datering: 18de eeuw]. Daarnaast berust het archief van Lieuwe van Aitzema (tot ca 1669) in het Nationaal Archief en zijn brieven bewaard van Julius Schelto in het Koninklijk Huisarchief.

EEN NADERE BESTUDERING VAN HET SCHILDERIJ EN ZIJN EIGENAREN

Het schilderij zou dus gemaakt zijn ten huize van de familie Van Aitzema aan de Oranjewal te Dokkum. De maaltijd lijkt afgelopen en er wordt wijn en een taart of pasteien in de vorm van een zittende pauw (volgens de herinnering van stadssecretaris Van Slooten, maar waar dan? HZ) gebracht. Op tafel staan diverse soorten fruit, zoals een schaal met appels, walnoten, witte druiven, blauwe en rode bessen, perziken en iets wat lijkt op lichte pruimen. Het servies, met name de schalen en een potje met deksel bestaat uit Chinees porselein met een eenvoudig bloemenmotief. Naast de tinnen (?) borden op tafel bestaat het bestek uit drietandige zilveren vorken met gedraaide steel en een zilveren mes. Het dienblad met glas is duidelijk van zilver.

De drie mannelijke bediendes dragen grijze uniforme jassen tot de knie, afgezet met rode biezen. Aan de voeten zwarte leren schoenen tot de enkel met gesp aan de voorkant en een hakje. Twee vrouwelijke bedienden rechts op het schilderij dragen een wit schort en kanten mutsje. De vrouwelijke bediende links heeft een doek in de hand en lijkt met haar wat duurdere kleding meer op de persoonlijke bediende van de burgemeestersvrouw. Achterin op het schilderij staat een man in een blauwe overjas, mogelijk de bode. Tussen de bedienden rechts op de achtergrond lijkt nog een tweede bode op te duiken vanuit een open deur. De oudste van de mannelijke bediendes, uiterst rechts, schenkt uit een rondbuikige wijnfles een mooi wijnglas in. Rechtsvoor staat op een bijzettafeltje een zilveren kan op een dito schaal met servetten afgebeeld. Op de vloer rechthoekige vlakken in rood en wit, vermoedelijk plavuizen. Opvallend is dat de drie mannen centraal op het schilderij allemaal met hun vingers dezelfde kant op wijzen, alsof ze willen zeggen: Laten we naar buiten gaan. Een ander opvallend element is dat drie van de bedienden, waaronder Philander en Martha van Oosterse oorsprong lijken te zijn.

Het schilderij was jarenlang in bezit van **Eelco Fockema** (3 februari 1774 - 19 januari 1839 Dokkum), broer van de bekende Daam, Sybrandus en Nic. Fockema. Hun vader Johannes was vroedschap en burgemeester van Dokkum en lid der Staten voor de stad Dokkum. Hij was de zoon van Daam Johannis Fockema, mede-vroedschap te Dokkum, en Wijtske Higt, die te Dokkum trouwden op 12 april 1733. Na het overlijden van Eelco Fockema verdween het schilderij, waarschijnlijk via een opkoper/veiling, naar Engeland. Volgens het belastingkohier van 1703 (Personele Goedschatting) van Dokkum woonden op de Oranjewal, naast de familie Van Aitzema (die voor 350 gulden werden aangeslagen), Lieuwe Taekes weduwe en de schuitevaarder Gerrit Piers die beide voor 5 gulden en 4 stuivers belasting moesten betalen. Alleen Bouwe Lubberts met een aanslag van 30 gulden sprong er in de straat aan de Noordzijde van de binnenstad wat personele goedschatting betreft nog een beetje uit.

***GERARDUS WIGMANA**, DE FRIESE RAPHAEL*

GERARDUS WIGMANA, DE FRIESE RAPHAEL

In de Vrije Fries van 1969 beschrijft Van Haersma Buma in een artikel getiteld **Gerardus Wigmana, de Friese Raphael,** het leven van de Friese kunstschilder. Hierin wordt ook het Dokkumer schilderij, zijn bekendste, beschreven:

Dit merkwaardige en interessante stuk is uitvoerig beschreven door Mr A. Staring in zijn boek 'De Hollanders Thuis' (1956). Het stelt een maaltijd voor van een Europese heer en dame met een heer van gemengd bloed, omringd door een stoet hoger en lager personeel, onder andere een Indisch meisje en een Javaans knaapje. Door het raam ziet men het nieuwsgierige publiek naar binnen kijken. Om twee redenen geniet het schilderij bijzondere bekendheid: om de intrigerende titel en om de natuurgetrouwe afbeelding van een voorname maaltijd aan het eind van de zeventiende eeuw.

Omstreeks 1850 hing het stuk in Dokkum bij de familie Fockema. Het heette toen voor te stellen: Czaar Peter aan huis bij de Dokkumer burgemeester Julius Schelto van Aitzama. Onder de bedienden bevond zich Philander de Baron, een man van Indonesische afkomst, die in 1715 in Dokkum als executeur was aangesteld. De secretaris van Dokkum,

A. van Slooten, schreef in 1855, dat hij de dochter daarvan, „Zwarte Rosette", nog gekend had. Wat er van de vader van Zwarte Rosette zij, Czaar Peter is in elk geval niet voorgesteld. Noch historisch, noch iconografisch kan de titel kloppen. Over een bezoek van Peter de Grote aan Dokkum in 1697 is niets bekend en bovendien was hij geen halfbloed.

Het schilderij is om zijn documentaire waarde van veel belang en heeft tweemaal op een tentoonstelling gehangen. In 1928 in Den Haag, Gemeentemuseum, op de tentoonstelling Gedekte tafel in vijf eeuwen; in 1968 in Leeuwarden, Fries Museum, op de tentoonstelling De Chinese porceleinkast. Kort na 1850 verdween het schilderij uit Dokkum naar Engeland, om na een aantal omzwervingen in 1951 naar Dokkum terug te keren, waar het nu als eigendom van de gemeente in het stadhuis hangt.

Helaas blijven we over de vraag, wie nu eigenlijk worden voorgesteld, in het duister tasten. Slechts op de maker is in twee opzichten enig nieuw licht gevallen. Ten eerste weten we nu, dat Wigmana in 1697 óf in Leeuwarden, waarheen zijn moeder verhuisd was, woonde, óf in Sneek, waar hij bij Jelle Sybrandi werkte. Bovendien zijn we van zijn relatie met Dokkum op de hoogte gekomen. Van kort vóór zijn Italiaanse reis dateert het in Dokkum gesitueerde schilderij, direct na die reis heeft hij er korte tijd gewoond.

Na zijn reis naar Parijs en Rome kwam Wigmana in 1702 naar Dokkum en later naar Leeuwarden, om de kinderen van de stadhouder tekenles te geven. Voor het Gerecht te Leeuwarden en voor de Rooms Katholieke statie Over de Koornmarkt trouwen op 1 juli 1707, Gerhardus Wigmana afkomstig van Leeuwarden en Petronella Maria Lelij afkomstig van Leeuwarden. Wigmana 's vrouw Petronella van der Lelij komt voor in een testament van 2 mei 1730, waarin ook haar broer, de Leeuwarder zilversmid Johannes van der Lelij (geb. ca. 1674) en Hester van der Lelij voorkomen (Civiele Sententies, Roarda, 567-1). In 1721 was het echtpaar reeds naar Amsterdam verhuisd waar Gerardus in 1741 overleed. Van Wigmana bezit het Fries Museum nog een schilderij met een Madonna met kind.

ANDERE PUBLICATIES OVER HET SCHILDERIJ

In het boek De Hollanders Thuis, gepubliceerd in 1956 door A. Staring, wordt ons schilderij vrij uitgebreid besproken. Het merendeel van de tekst richt zich echter op de historie van negerslaven en de latere 'mode' om ook Javanen mee te nemen vanuit Indië, *'hoewel deze geen slaaf konden zijn'.* Op het schilderij zelf wordt niet uitgebreid ingegaan maar toch levert het wat nieuwe gegevens op. Allereerst is de afbeelding in zwart-wit vrij licht, waardoor je meer details ziet. Vooral de achtergrond en de rechterkant van het schilderij geven meer details. De datering van 1697 blijkt rechtsvoor op de lampetschotel te staan. *'Als kunstwerk is dit schilderij weinig geslaagd, maar als zedendocument is het belangrijk, vooral omdat het een ongewone familie betreft.'* Over 'negerknechts' wordt gemeld: *'In Amsterdam was er een bepaalde markt voor; een Friese mevrouw Thoe Schwarzenberg liet daar in de 17de eeuw een negertje kopen, als geschenk voor haar aanzienlijker verwanten in Oostenrijk.'*
Het artikel gaat er echter mijns inziens onterecht van uit dat het hoofd van de familie in het midden aan tafel zit (en door zijn zwarte pruik Indische trekken zou vertonen), in plaats van de gast. Hier wordt het hele artikel aan de Indische familie opgehangen, inclusief mogelijke bastaardkinderen!

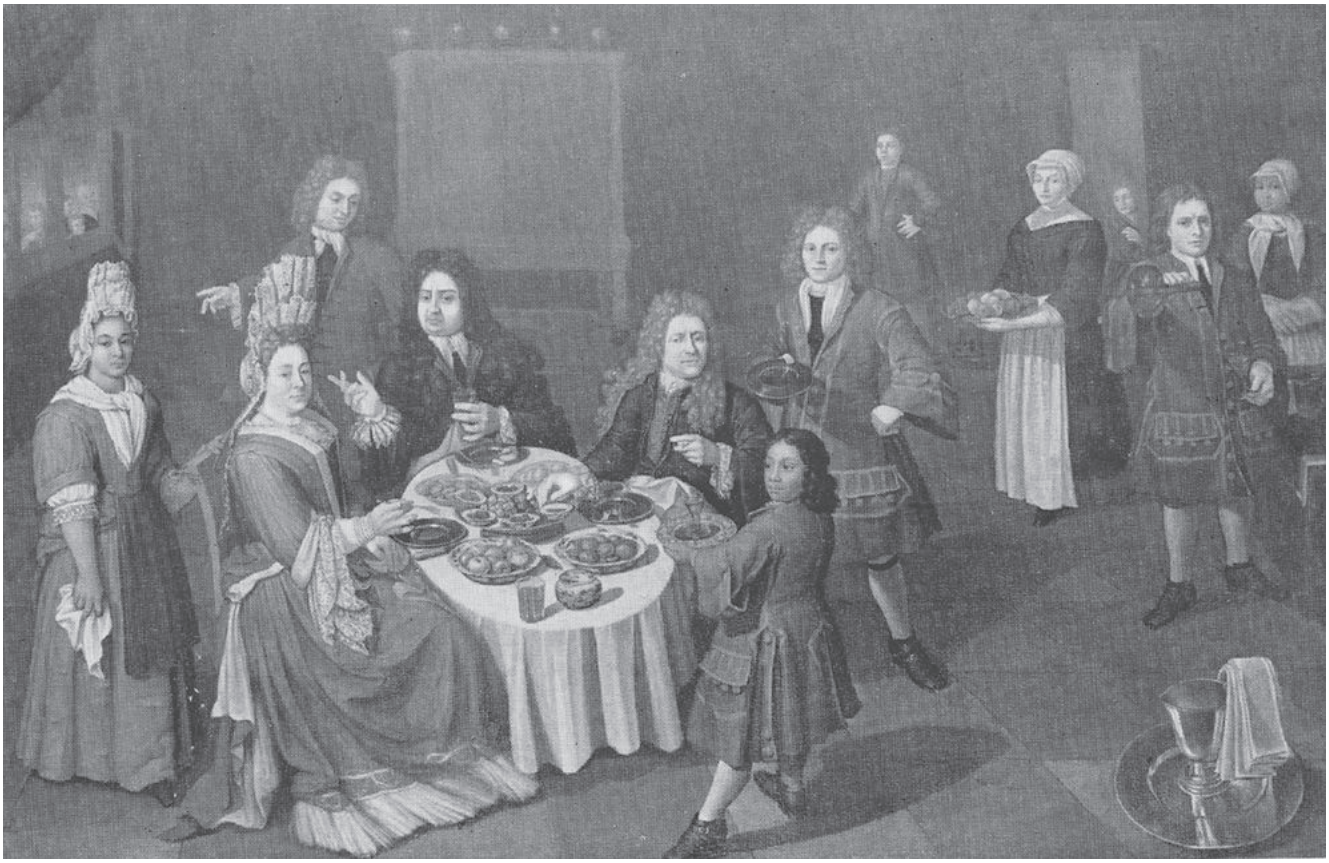

***DE MAALTIJD TE DOKKUM** IN ZWART-WIT*

Op de achtergrond staat een kruiskabinet met passende versiering, drie kommen en twee flessen van Chinees porcelein. Het artikel van Staring sluit af met: *De overlevering wil dat hier een voornaam bezoek is vereeuwigd. De nieuwsgierigheid van het publiek zou dan nog beter verklaarbaar zijn. In 1688 bezocht de keurvorst* ***Johan Georg van Saksen*** *Dokkum, op doorreis naar Leeuwarden en Den Haag, maar dat was in 1697 al lang geleden.*

TSAAR ***PETER DE GROTE***

JOHAN GEORG *VAN SAKSEN*

Toch is dit een interessante constatering. Een afbeelding van Johan Georg heeft op zijn minst wel gelijkenis met de man met de blonde pruik op het schilderij. Dan zou de burgemeester echter zwart haar gehad moeten hebben en dat is weer niet zo waarschijnlijk.
Dat ook tsaar Peter de Grote geen gelijkenis vertoond met de man met de zwarte pruik maakt de identificatie van de hoofdpersoon op het schilderij er niet makkelijker op.

In de online database van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD) staat het schilderij van de maaltijd te Dokkum beschreven onder IB-nummer 80056. De afmetingen zijn volgens het RKD 125 cm hoogte x 175 cm breedte. De beschrijving geeft weer wat op het schilderij te zien is, o.a. de fontange mutsen van de dames. Niet alleen in het mannenkostuum zien we de tendens statiger worden, ook bij vrouwen is dit het geval. Vrouwen droegen geen pruiken maar probeerden door hoge kapsels ook dit effect te bereiken. Zo ontstond in 1690 de 'fontange'. Deze uiterst geslaagde haarmode werd geïntroduceerd bij het hof van Lodewijk XIV tijdens een jachtpartijtje. De koning was dolenthousiast over de nieuwe creatie en de volgende dag hadden alle hofdames hun haar met linten opgebonden.

FILANDER DE BARON EN ANDERE BEDIENDES

Wie zijn nu de bediendes op het schilderij? In ieder geval is dus op de voorgrond met een dienblad in zijn hand **Filander de Baron**. In 1697 was hij nog maar ongeveer 10 jaar oud en *'afkomstig uit Batavia'.* In 1718 werd hij samen met zijn zoon Adolff ingeschreven in het Burgerboek van Dokkum. Hij trad in het huwelijk op 28 juli 1715 te Dokkum met Trijntje Popkes Posthuma. Hij overleed voor 1749 toen zijn vrouw als weduwe werd aangemerkt, wonende in de wijk: Klein Breedstraatster espel. De namen van de eerste twee kinderen doet vermoeden dat de ouders van Philander ook Adolf en Rosette heetten.

Het echtpaar krijgt de volgende kinderen:

1. **Adolf**, gedoopt op 26 maart 1716 in Dokkum. In Quotisatiekohier 1749 vermeld in Klein Breedstraatster espel als organist en glazenmaker. Doet in augustus 1748 belijdenis.
2. **Rosette** (de befaamde '**Zwarte Rosette**' uit het artikel in de LC en Vrije Fries, die secretaris Van Slooten nog had gekend), gedoopt op 10 oktober 1717 in Dokkum, op 8 november 1760 als lidmaat te Dokkum ingekomen van Exmorra, overleden/begraven als: Roshette Baron, oud 79 jaar, op 6 november 1796 te Dokkum.
3. **Beerentie**, gedoopt op 22 mei 1721 in Dokkum.
4. **Popke**, gedoopt op 14 april 1724 in Dokkum. In 1749 lidmaat te Dokkum en student theologie.
5. **Onbekende zoon** op 20 juni 1727 door vroedvrouw Catharina Schrader verlost.

Trijntje Popkes Posthuma is waarschijnlijk de dochter van de Leeuwarder passementswerker Popcke Popckes die voor het Gerecht te Leeuwarden in ondertrouw gaat op 10 november 1688 met Baerntie Fransen. Als weduwe hertrouwt Beerntje Fransen op 15 januari 1708 in Dokkum met de leertouwer Hendrik Gabes.

Op 3 december 1715 werd Filander te Dokkum excecuteur, hoofd van politie, letterlijk de uitvoerder van de vonnissen van o.a. het Hof van Friesland. Het Gilde van timmermannen, kistenmakers, scheepstimmerlieden en kuipers is het niet eens met de maximumprijzen die zijn vastgesteld door de Dokkumer magistraat via het *'Reglement der doodvaten',* om het monopolie bij het maken van doodskisten te doorbreken. Stadsomroeper Pieter Lieuwma had in de Breedstraat op 17 december 1715 samen met de op de trom slaande stadstamboer Jacob Overhard het nieuwe reglement afgekondigd en kreeg gelijk al van bakker Ate Bartels een reactie: '*aan dit cedultje veeg ik mijn gat!'* Als blijkt dat ze zich inderdaad niet aan de nieuwe regels houden wordt er ingegrepen. Op 23 maart 1716, gaat Filander op pad met zijn assistenten Gerryt Jans en Jeppe Jilkes. Nog maar net getrouwd en aangesteld als executeur, wordt hij bij een inval aan zijn haren achterover getrokken in de bakkerij van Lieuwe Wouters (nakomelingen hebben de achternaam Hoogacker) en vervolgens de zaak uitgewerkt, evenals zijn twee assistenten. De moeder van Lieuwe Wouters, Lijsbeth Lieuwes, bemoeit zich er ook mee en de groep beweert van niets te weten.

Een grote menigte bemoeit zich met de zaak, waaronder Simon Rintjes, Jan IJmes, Habbe Jans, Dirk Wibrens Rinia en Oept en Jan Jilderda *'met schoenen, sacken en turven werpende'* en kiest partij voor de timmerlieden. De stad is in rep en roer en een menigte verzamelt zich voor het stadhuis. Het gaat de geschiedenis in als het **Dokkumer doodskisten-oproer**. Het dossier in de criminele sententies bevat vele getuigenverklaringen, onder andere van stadsomroeper Pieter Lieuwma, burgemeestersvrouw Trijntje Fogelsang, stadstamboer Jacob Overhard, zilversmid Pyter Jilderda, secretaris Kiestra en rentmeester Smedema. Dit wordt uitvoerig beschreven door o.a. W. Tsj. Vleer in zijn *'Rare Kostgangers in Dokkum'*, en RS Roarda: *'Nammen fan Dokkumers in earder tiid'.*

***FILANDER** DE BARON*

In de bijlagen van de Civiele Sententies, door de onvolprezen R.S. Roorda verzameld, wordt Filander op 43 jarige leeftijd in 1731 genoemd in portefeuille/dossier 551-23. Hij treedt op bij een vonnis van het Hof van Friesland van 14 juli 1731, waarin Augustus de Penijn, apotheker en vader over Tjipke, Sare en Aaltje Penijn en o.a. Benedictus Anskes, ook apotheker, voorkomen in een zaak met Focke Teunis (trekschipper van Dokkum op Collum), Antje Teunis en haar man Cornelis Doytses, backer. In februari 1734 (hij is dan 47 volgens de papieren) treedt Philander wederom aan, nu in een executie van een vonnis in de Criminele Sententie zaak tegen de nachtbedelaars Willem Capot uit Dokkum en Roelof Everts (bijgenaamd Staal in de Bek), die in Ee bij Ulbe Buwalda en Tjomme Wytses nachtbedelen en bij de weduwe Gertie Jetses van Pytter Geerts en haar schoonzuster Joukjen Sipkes (vrouw van wijlen Jan Geerts) en te Engwierum bij schoolmeester Jan Hoekstra het nodige textiel (veel mutsjes) wegnemen en later doorverkopen. Filander gaat met de beide weduwen op pad om uit de huizen van Willem Capot en Roelof Everts het gestolen goed terug te halen. De voornaam Philander of Filander is bijzonder. De betekenis die ik kon vinden varieert van zoogdier/kangoeroe tot 'lover'. De naam kwam wel meer voor onder slaven uit Indië.

Al eerder kwam ik tot de conclusie dat het zeer waarschijnlijk is dat de moeder van Filander de Baron, **Rosette van Sambauwa**, ook op het schilderij staat en wel rechtsachteraan, met wit mutsje en geknoopte sjaal. Over de namen van enkele andere bedienden op het schilderij is de correspondentie uit 1855 bewaard gebleven tussen A. van Slooten en Wopke Eekhoff. Van Slooten vraagt zich af waarom er nooit geschreven lijkt te zijn over tsaar Peter de Grote in Dokkum. Anderzijds, waarom zou er anders een schilderij van zijn gemaakt? Naast Philander de Baron worden in de correspondentie genoemd de bedienden Martha, uit Oostindië en Antje Piebes. Een Martha met passende leeftijd in 1697 heb ik in de DTB niet kunnen vinden of het moet al deze zijn: *Dopeling: Martha, Gedoopt op 1 maart 1685 in Hallum, Dochter van niet genoemde vader en niet genoemde moeder*. Doopheffer: *Burmania, "mevrouw"*. Deze dame heeft eigenlijk twee voornamen: Martha Dorothea. Onwaarschijnlijk dus. Wel een Antje Piebes: *Bevestiging huwelijk op 7 november 1691 in Ee: Lieuwe Tomas, afkomstig van Ee en Antje Pybes afkomstig van Ee*. Trouwregister van de Hervormde gemeente Ee 1664-1810, DTB 535.

***MARTHA** VAN MAKASSAR*

Antje Piebes moet wel de vrouw rechts op het schilderij ten voeten uit zijn met wit schort, zwarte jurk, wit mutsje, bloedkoralen halsketting en een schaal fruit in de handen. Het mutsje doet me denken aan de afbeelding van vroedvrouw Catharina Schrader en haar dochter in 1714. Ook de wijze waarop de sjaals van enkele bedienden zijn geknoopt vertoond overeenkomsten met de afbeeldingen van de familie Higt-Schrader (zie Sneuper 91, maart 2009). Martha moet wel de donkere dame links op het schilderij zijn. Het zou kunnen dat zij de slavin was die als Martha van Makassar in 1688/1689 meevoer vanuit Batavia.

Wie zijn de andere 3 mannen, mogelijk zoons of neefjes van de burgemeester of toch bedienden? Persoonlijk dacht ik eerst dat zoon Schelto Jacobus van Aitzema (gedoopt op 9 juli 1682 in Dokkum) ook wel afgebeeld zou zijn maar later kwam ik er achter dat hij als baby reeds was overleden. Wel zouden er kinderen uit het eerste huwelijk van Sara van den Broeke met Gualter Zeeman, in Batavia of Suratte geboren, bij kunnen zijn. Mogelijk is onder het ondersteunend personeel ook de toenmalige stadsbode. In 1705 was dit Jakob Dronrijp, in 1703 M. Weersma en in 1683 een Westerman (ik weet nog niet wie het in 1697 was).

STAAT TSAAR PETER NU WEL OF NIET OP HET SCHILDERIJ?

Ik kom nog even terug op de vraag of tsaar Peter afgebeeld kan zijn op het schilderij. Theoretisch kan het, want hij was in 1697 in de Republiek en daarvan werd verslag gedaan. Van hem is ook bekend dat hij wel vaker incognito bezoeken bracht aan personen die hij interessant vond. In het boek: *'Peter the Great His Life and World',* Robert K. Massie wordt gemeld: *During the autumn, often escorted by Witsen, Peter made frequent excursions by carriage across the flat Dutch countryside.* Waarschijnlijk lijkt het echter niet dat daar ook Dokkum bij zat. Als het op de terugweg naar huis zou zijn geweest zou hij, net als op de heenweg, zeker een groot gevolg bij zich hebben gehad en zou er in Dokkum over geschreven zijn. De biografie van Peter de Grote vermeldt dat hij na zijn bezoek aan de Republiek naar Wenen ging, alwaar hij op een gekostumeerd bal als Friese boer (!) gekleed ging: *Peter was dressed for the evening as a Frisian Peasant, and his partner drawn by lot, Fräulein Johanna von Thurn, was dressed as his Frisian mate.* Dat is dan wel weer frappant.
Een snel, anoniem uitstapje van en naar de Zaanstreek is echter niet logisch omdat Van Aitzema niet bekend stond om een uitzonderlijke kennis van een speciaal onderwerp of ambacht die zo'n bliksembezoek zou rechtvaardigen. Ook is er geen uiterlijke overeenkomst op het schilderij met tsaar Peter. Dat het een hooggeplaatst persoon was leidt geen twijfel. In welke richting zouden we dan logischerwijze moeten zoeken?

Wat mij betreft zijn dit de belangrijkste mogelijkheden voor de werkelijke hoofdgast aan tafel:
1. **Familie van de vrouw des huizes**, die immers vrij recent (rond 1690) uit Batavia was overgekomen en van zeer goede komaf was. Sara van den Broek werd als lidmaat ingeschreven tegelijk met ene Gilles van den Broek, die ook wel Pieter Gillis van den Broeck werd genoemd. Dit zou haar broer of vader geweest kunnen zijn. Een aardige kandidaat om als hooggeëerde gast aan te zitten, en vooral ook door zijn voornaam misschien in de volksmond verbastert tot tsaar Pieter. Een ander familielid, broer Jacobus van den Broek, zou het ook kunnen zijn, die in 1697 waarschijnlijk nog in Middelburg woonde. Een onbekend familielid van ver zou natuurlijk ook kunnen, in aanmerking nemende dat de donkere ogen en het donkere haar van de gast een Zuidelijke/ Oosterse indruk wekken. Al moeten we niet teveel waarde hechten aan de kleur van het haar; het was immers een pruik. Maar hij heeft duidelijk een wat getinte huidskleur en donkere ogen, al zijn die duidelijk weer minder dan de Javaanse bedienden. Dus een zogenaamde halfbloed?

2. **Een hooggeplaatste functionaris van de Admiraliteit of Staten Generaal.** Julius Schelto van Aitzema was naast burgemeester ook Raad ter Admiraliteit en Gedeputeerde ter Staten-Generaal voor Friesland. Voor zowel de Admiraliteit van Friesland als die van Amsterdam en de Staten-Generaal te Den Haag moest er met enige regelmaat vergaderd worden en werden vaak beleefdheidsbezoeken afgelegd. Het zou kunnen dat voor een bepaalde stemming of benoeming de gunst van Van Aitzema gevraagd moest worden dat een bezoek aan 'het verre Dokkum' rechtvaardigde. Het zou uit verder onderzoek of een toevalsvondst moeten blijken wie dit geweest kan zijn. Dat na verloop van enige jaren buitenstaanders niet meer precies wisten wie de belangrijke gast was zou voer voor het ontstaan van de tsaar Peter mythe geweest kunnen zijn.

GEDEELTELIJKE KOPIE VAN DE MAALTIJD TE DOKKUM

Nu blijkt er op het stadhuis van Dokkum ook nog een soort kopie van het door Wigmana gemaakte schilderij te bestaan, mogelijk van de hand van de Dokkumer schilder Former van der Elst. Navraag bij Oebele Idema, archiefmedewerker van de gemeente Dongeradeel, leert dat de maatvoering 64,7 x 79,2 cm is, inclusief lijst en dat het schilderij medio oktober 2010 in restauratie was. Inmiddels (juni 2011) is het schilderij weer terug in het stadhuis nabij het origineel. Kwalitatief is het sowieso een stuk minder, maar duidelijk gebaseerd op die van Wigmana. Bijna alle afgebeelden kijken enigszins scheel op het schilderij! Bovendien zijn nu alleen de hoofdpersonen aan tafel en drie bedienden (Filander, de vermoedelijke Antje Piebes en de Oosterse hulp van de burgemeestersvrouw) geportretteerd. Het Fries Museum bezit diverse tekeningen, vooral portrettekeningen van Former van der Elst, gedateerd tussen 1775 en 1799. Museum het Admiraliteitshuis bezit een tekening van een *'Gesight uit het schrijfkamertie van Lodewijk Jans Schoenmaker op de Waegh en Breedstraat.'* Ook tekende hij in 1764 een gezicht op het Diep, kort na de uitbreiding van de stadhuisvleugel *'in plaats van de oude stadsherberg.'* In het water liggen trekschepen en beurtschepen op een drukke marktdag en op de Zijl staan kraampjes. Former komt voor in het Lidmatenboek van de Ned.Herv. kerk te Dokkum als hij op 6 februari 1762 belijdenis doet. Zijn broer Teunis van der Elst was koster in Dokkum. Former maakte, mogelijk door bemiddeling van zijn broer, versieringen aan het poortje in het koor van de Grote Kerk. Het rococo poortje heeft een schildering van een allegorische voorstelling van geloof, hoop en liefde en het wapen van Dokkum, gehouden door twee leeuwen. In een jaarverslag van het Admiraliteitshuis schreef Ihno Dragt een artikel over Former. Hij acht het schilderij naar de **Maaltijd te Dokkum** niet van de hand van hem: veel te knullig. Gezien de ogenschijnlijk wat onzekere schildering van de maaltijd te Dokkum zou de datering dan waarschijnlijk vroeg in zijn carrière moeten liggen, zo rond 1762, als hij tenminste daadwerkelijk de schilder is.

Die replika is in meerdere opzichten vreemd. Burgemeester Jongsma biedt hem aan in 1856, terwijl rond 1850 het origineel weg is uit Dokkum. De replika is dan waarschijnlijk gemaakt om het gemis van het origineel te compenseren. In dat geval moet het rond 1850 gemaakt zijn, (toen het schilderij naar Engeland verdween). Maar dan kan Former van der Elst niet de schilder zijn, want die produceerde zo tussen 1762 en 1800. Wat ook nog kan, is dat Van der Elst hem wel gemaakt heeft, bijvoorbeeld privé voor een eerdere burgemeester of als jeugdig werkstuk, en dat latere burgemeester Jongsma deze voor de gemeentelijke kunstcollectie heeft aangekocht. Al met al draagt dus ook de **'Kleine Maaltijd te Dokkum'** nog mysteries met zich mee.

EEN INTERESSANT VERHAAL RIJKER

In ieder geval kan nu in het vervolg bij rondleidingen in het stadhuis van Dokkum een uitgebreid en interessant verhaal verteld worden. De figuren op het schilderij en hun achtergrond zijn veel meer gaan leven en hebben een duidelijke context gekregen. En dat is volgens mij ook het leukste van genealogie en streekhistorie: de verhalen maken het een belevenis!

N.B. Een mooi boek dat een goed beeld geeft van het leven van de hogere klasse van VOC-werknemers in Batavia in de periode rond 1680 is: *'Bitters Bruid, een koloniaal huwelijksdrama in de Gouden Eeuw',* door Leonard Blussé (ISBN 90 5018 353 0). Gualter Zeeman komt ook in het boek voor o.a. als hij (als lid van de Raad van Justitie) getuigt rond 1 april 1677 tegen hoofdpersoon Johan Bitter, die dominee Zas had beledigd als bemiddelaar in een ruzie met zijn echtgenote Cornelia van Nijenroode. In 1687 daagt Zeeman, als advocaat-fiscaal, Johan Bitter, die ook lid van de Raad van Justitie was, voor de rechter. Bitter wordt door de Heren 17 naar Holland teruggeroepen. Korte tijd later werd Zeeman dus zelf ook teruggeroepen.

Met dank aan Oebele Idema, Hessel de Walle, Anton Musquetier, Tjeerd Jongsma en museum het Admiraliteitshuis (Ihno Dragt) voor de aanvullende informatie.

*NET GERESTAUREERDE KOPIE VAN '**DE MAALTIJD TE DOKKUM**'*
CA. 1762 DOOR FOLMER VAN DER ELST (?)

door HANS ZIJLSTRA [redacted]

WEBSITE & BLOG OOK IN NIEUW JASJE

OPFRISBEURT

Tot eind 2011 had de vereniging een website, vrijwel geheel in het blauw, die 13 jaar geleden door de toenmalige student **Wiep Klaas Smits** was opgezet. Die heeft prima zijn werk gedaan maar was nodig aan een opfrisbeurt toe, omdat de gratis opslagruimte vol was en de gedwongen pop-up reclame te veel ging irriteren. Omdat er nog wel veel bronnenmateriaal op die site stond heb ik die verder met rust gelaten en voor het kortere nieuws een weblog opgezet. Het verschil tussen het blog en de oude website werd echter steeds groter en gênanter.
Totdat in november 2011 zich een nieuw lid meldde, **Jaap Sip Faber**, die de oude site wel wilde ombouwen naar een nieuwe frisse uitvoering, overigens nog steeds gebruik makend van gratis mogelijkheden. Daarbij is 90% van de inhoud gekopieerd en alle links gecorrigeerd, want die deden het op de oude site al merendeels niet meer. Dan is het ook logisch dat het uiterlijk van het blog daar op aansluit en een duidelijke link heeft.

WEBSITE

Tegelijkertijd is de overzichtelijkheid en gebruiksvriendelijkheid, zeker voor oudere webgebruikers, aanzienlijk verbeterd. De site heeft over de volle breedte een indeling in rubrieken die achter een tabblad zitten. Deze aanklikbare pagina's zijn naast de homepage, een directe link naar het **Blog**, een **Kalender** (voor lezingen en bijeenkomsten), **Foto bestanden** (oud en nieuw), **Video** (veelal oude films maar ook ledenbijeenkomsten), **Verhalen** (oude artikelen uit met name De Sneuper), **Documenten** (powerpointspresentaties), **Boeken**, **Archief** (met hieronder de prachtige lijst met Indexen op bronbestanden), **Zoeken** (een zoekmachine die de hele site doorzoekt), **Vragen** (een mooi nieuw forum voor vragen van geregistreerde leden), **Links** (de aloude lijst met verwijzingen naar websites met vooral genealogieën van leden), **Kwartaalblad** (De Sneuper en de DVD met oude nummers) en **Contact** (lid worden en namen van bestuur en redactie).

Aan de linkerzijde van de nieuwe website staat live informatie over het aantal mensen dat op de site is, de meest recente vragen, en de gearchiveerde blogartikelen. In de rechterkolom van de site tenslotte is ruimte voor **chatten** met ingelogde medeleden, aankomende **evenementen** en de laatste nieuwsberichten van ons **Twitter**-adres. Per eind januari hadden zich al zo'n 60 leden aangemeld op de site om op de hoogte van nieuwe online ontwikkelingen te blijven. Iedereen is welkom dit ook te doen. Gratis en zonder verdere verplichtingen.

Het doel van onze vereniging is om zoveel mogelijk elkaar te helpen bij het doen van onderzoek naar de genealogie en streekhistorie van de familie. Daarvoor hebben we ons prachtige blad De Sneuper, de ledenbijeenkomsten en nu ook meer dan ooit een website die de kennisuitwisseling zo makkelijk mogelijk maakt! Het makkelijker te onthouden webadres van onze vereniging is nu ***www.HVNF.nl***
Laat ons weten wat u van onze site vindt, of liever nog: lever een bijdrage door het toesturen van een namenlijst, bronnenbestand of een artikel via [redacted]

WEBLOG

Wat is dan de bedoeling van het weblog dat sinds 2008 bestaat? Het doel van het blog is met name de lezers te helpen in het gebruik van online bronnen en die mogelijk te koppelen aan korte verhaaltjes. Soms zijn onderwerpen als de VOC of Sonttol al gauw meer dan regionaal.
Maar ook hier is er **ALTIJD** een link naar onze regio. Meestal met een voorbeeld dat concreet laat zien welke persoon uit de regio in die bron te vinden is.

ENGELSE MUSICALHELD

door LAMMERT DE HOOP

"Aber er war ein Engländer!" Na de filmpresentatie over Bonifatius in de Bonifatiuskapel treft mij de onthutste blik van de Duitse gast uit Geismar. Het beeld van de Apostel der Duitsers, waar hij als katholiek van kindsbeen aan vertrouwd mee was, kantelt. Was het niet Geismar - zijn eigen parochie nota bene - waar de gedreven missionaris zich onsterfelijk maakte met het omhakken van een heilige Germaanse eik zonder neergebliksemd te worden door een woedende Donar? Dat een ander soort Germanen, heidense Friezen in het noorden, de bejaarde bisschop om hals hadden gehaald was bekend. Anno 2011 was het zelfs aanleiding voor een pelgrimagebezoek aan de bedevaartsplek in Dokkum vergezeld van medeparochianen en de pastoor. En daar ontdekt hij nu dat de heilige van Fulda en grondlegger van de Duitse kerk geen volksgenoot was maar een buitenlander, overgestoken uit Engeland. Wie zich verdiept in het beeld van Bonifatius ontdekt vele gezichten.

Dat overkomt ook Nederlanders en Friezen die begin juni a.s. de Bonifatiuskapel gaan bezoeken. Bonifatius is meer dan het martelaarsbeeld bij de bron. Van 1 tot 10 juni wordt in de kapel 'Bonifatius de Musical' opgevoerd: een groot muziekspektakel met spelers van nationale allure. Op de bühne in Dokkum herleeft Bonifatius als een man van vlees en bloed. Verwikkeld in heftige drama's en dilemma's van zijn tijd met een artistieke vertaalslag naar de mens van tegenwoordig.

Eerder bezochten in Fulda meer dan 80.000 mensen, jong en oud, de Duitse voorganger van de voorstelling. Op verzoek van Stichting 745 uit Dokkum verdiepte de Vlaams-Nederlandse auteur Geert Kimpen zich in de historische bronnen en schreef een originele Nederlandstalige bewerking, met medewerking van Friese songschrijvers. Nieuwe beelden van een oud verhaal komen bovendrijven. Zoals de band van de bevlogen zendeling met nicht Lioba en het celibaat dat hij zo hartstochtelijk bepleitte. De rol van bisschoppelijke rivalen bij zijn fatale missietocht. Kerstening als provocatie en verlossing in de strijd met Friezen en hun cultuur.

De hoofdstad van Noordoost-Friesland heeft trouwens belang bij reuring rond Bonifatius. Sinds de modernisering van het geschiedenisonderwijs leren kinderen op de Nederlandse basisschool niet meer de les die bijna elke dertigplusser nog uit zijn hoofd kent: *'754 na Christus, Bonifatius bij Dokkum vermoord'.* Bestuurders en ondernemers in actie voor stad- en regiomarketing - meestal dertig plus of ouder - staan daar niet bij stil. De nationale faam van Dokkum als Bonifatiusstad is in Nederland al lang niet meer vanzelfsprekend. Wat vroeger gratis met de paplepel werd ingegoten, is al twintig jaar onder nieuwe generaties een blinde vlek. Dokkum rest niets anders dan dit cultuurhistorisch handelsmerk nu zelf op de kaart te zetten. Hoogste tijd voor nieuwe beelden van Bonifatius!

JAARLIJKSE LEDENDAG 14 APRIL IN BONIFATIUSKAPEL

Tijdens de jaarlijkse ledendag op 14 april a.s. gaan we een bezoek brengen aan de **Bonifatiuskapel**, waar we de film *"In de schaduw van Bonifatius"* te zien krijgen, waarna er een rondleiding volgt door de kapel o.l.v. Lammert de Hoop.

BONIFATIUSBEELDEN

LAMMERT DE HOOP is historicus en communicatie adviseur. Hij is voorzitter van de Beheerscommissie van de Bonifatiuskapel en bestuurslid van de Stichting 754. Voor informatie over de musical, zie: ***www.bonifatiusdemusical.nl***

Volgende keer in BONIFATIUSBEELDEN: *'De eerste Europeaan'*

WAT IS HERALDIEK ?

door RUDOLF J. BROERSMA
tekenaar Fryske Rie foar Heraldyk

KLEUREN OM TE ONDERSCHEIDEN

Eeuwen voor het ontstaan van de heraldiek gebruikte men al tekens en kleuren om zich te onderscheiden van andere groepen of personen. Er waren veel volkeren die op de één of andere manier een teken of totem kenden. De Romeinen bijvoorbeeld voerden op al hun veldtochten een rijksstandaard met adelaar mee. Ook gebruikten zij, om hun legioenen en cohorten van elkaar te kunnen onderscheiden, voor elk een eigen kleur. Denk hierbij ook aan vlaggen en lansvaantjes.

De ontwikkeling van het begrip dat wij nu heraldiek noemen is ontstaan in de loop van de 12e eeuw en heeft een militaire achtergrond. Bij de voortschrijdende moderniseringen van de middeleeuwse legers werden herkenningstekens steeds noodzakelijker. Want waren bij de Romeinen de afzonderlijke soldaten nog wel te herkennen, dat werd een stuk minder toen krijgslieden in harnassen gestoken werden. En omdat de tegenstanders hetzelfde deden, werd het met al die harnassen steeds moeilijker om in het strijdgewoel vriend en vijand uit elkaar te houden. Al gauw begon men over het harnas 'hemdjes' te dragen in de 'clubkleuren'. Dit is een stukje heraldiek zoals we dat vandaag de dag nog steeds kennen! Wat te denken van de shirts van de voetbalclub Blauw-Wit die uitkomt tegen de club Rood-Geel?
Dit was al snel niet meer voldoende en daarom werden wisselende kleurvlakken toegepast, zoals rood boven en wit onder, of blauw links en geel rechts. Aan deze kleurvlakken werden later figuren toegevoegd om nog meer mogelijkheden te scheppen. In het begin waren dat eenvoudige, meetkundige figuren, zoals de paal en de dwarsbalk. De kruistochten zorgden voor nog meer variatie; in de vorm van een grote verscheidenheid aan kruisen. Maar ook de, al ver voor het ontstaan van de heraldiek bekende symbolen werden al gauw gebruikt, zoals de adelaar en de leeuw bijvoorbeeld. Een volgende stap was het aanbrengen van die kleurvlakken en symbolen op het (krijgs)schild. Hier bleef het niet bij. De heraldiek verbreidde zich enorm, zowel geografisch (tot in de verre uithoeken van het toenmalige Europa) als sociaal (onder de lagere standen zoals gilden, rechters, bijzitters enzovoorts). Er moesten dus steeds andere figuren en symbolen worden toegevoegd om doublures te voorkomen. Veel van deze figuren hadden een religieuze achtergrond, zoals maan, ster, roos en lelie, maar ook de griffioen en de eenhoorn.

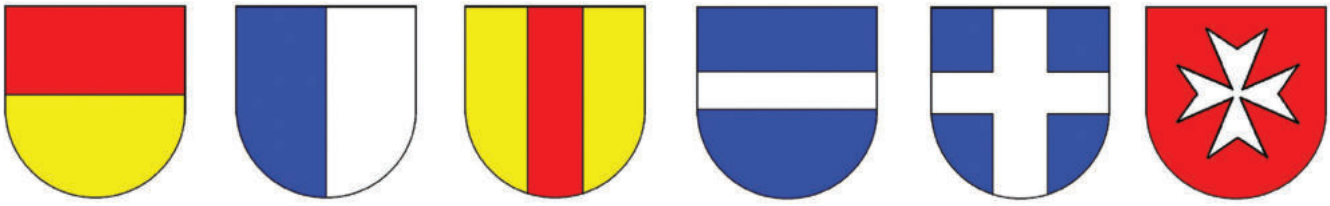

DOORSNEDEN *GEDEELD* *PAAL* *DWARSBALK* *KRUIS* *MALTEZER KRUIS*

HARIWALT / HERAULT / HEROLD / HERALD

Het woord 'heraldiek' is hoogstwaarschijnlijk ontleend aan het oud-Hoogduitse woord Hariwalt (heraut). In feite was deze persoon een bode en afroeper van boodschappen. Het was zijn taak om des Heeres zu walten (over het leger te waken). Via de oud-Franse woorden herault en (in de poëzie) hirau (1285), het latere Duitse herold (1367) en het Engelse herald is het woord heraldiek ontstaan.
Het woord 'wapen' in de hier gebruikte betekenis komt van het woord wapenrusting van de middeleeuwse strijders, zoals het harnas, de helm en het schild; hij was bewapend tegen geweld van buitenaf. Harnas en helm waren de eerste onderdelen die werden voorzien van kleuren en/of tekens. De uiteindelijke vorm van het heraldische wapen werd bepaald door het (afweer)schild, waarop de kleuren en figuren werden aangebracht. In een volledig familiewapen ziet men altijd dit schild met een helm met helmteken en helmkleed afgebeeld. De toevoeging van de helm met helmteken stamt uit de tijd van de toernooien. Het helmkleed en wrong is een artistieke impressie van de lap stof die men tijdens de kruistochten op de helm bevestigde. Vergelijk het met de hoofddoeken zoals de Arabieren ze nog steeds dragen. Ze boden extra bescherming, zowel tegen de hete zon als tegen zwaardslagen. Het helmkleed wordt gewoonlijk uitgevoerd in de twee hoofdkleuren van het wapenschild.

Een voorwaarde voor een wapen is onder andere dat het uniek moet zijn en duidelijk herkenbaar. Vandaar het gebruik van primaire kleuren geel (goud), wit (zilver), rood, blauw en daarnaast zwart en groen. Bij de combinatie van kleuren werd gelet op een zo groot mogelijke contrastwerking; men gebruikte geen metaal op metaal (wit/zilver en geel/goud) of kleur op kleur. In het begin was het wapen specifiek voor één persoon en/of zijn grondgebied. Later werd het wapen erfelijk en ging het over van vader op zoon: het familiewapen. Vanaf dat moment is een wapen een herkenningsteken dat personen of groepen personen vertegenwoordigt. De aanwezigheid van een wapen fungeerde als plaatsvervanger van de persoon, zelfs na zijn dood.

EEN FRIESE MERKLAP
UIT WIERUM

door **HILDA BOUTA**

Op 9 april 2011 ben ik in het Historisch Centrum Leeuwarden naar een heel interessante presentatie geweest van Gieneke Arnolli (Fries Museum) en Martha Kist (Tresoar) over **Friese merklappen en genealogie**. Wie kent ze niet, de prachtig geborduurde Friese merklappen. Er moeten er nog heel veel van in de families zijn. Soms als pronkstuk aan de muur, soms in een doos op zolder. In mijn ouderlijk huis hing een hele mooie. Die heb ik geërfd, maar zoals dat gaat… een keer gevallen en het glas en de lijst kapot! Dus sleet hij zijn dagen netjes opgeborgen, tot ik hoorde dat er heel veel genealogische gegevens in te ontdekken zijn. Vlug tevoorschijn gehaald en eens GOED bekeken.

FRIESE ALFABETTEN & MOTIEVEN

Deze merklap heeft duidelijk Friese kenmerken in alfabetten en motieven. De alfabetten staan op rijen; hier maar liefst tien, steeds oplopend in moeilijkheidsgraad. Het valt op, dat er geen 26 letters op Friese doeken staan, maar minder. De I staat voor I, J en Y; de V staat voor U en V; de V is een halve W; de S staat voor S en Z. Een merklap wordt ook wel **letterlap** genoemd. Linnen was een kostbaar bezit en werd voor veel doeleinden gebruikt. Binnen het gezin leek kleding veel op elkaar. Maar ook na wassen werd linnengoed op de bleekveldjes in de zon gelegd. Dat was vaak op gezamenlijke bleekvelden. Daarom werd linnengoed allemaal gemerkt met initialen, zodat ieder haar eigen spullen kon herkennen. Meisjes moesten dus goed leren om letters te borduren. Als dienstmeisje of voor hun eigen huishouding later hadden ze dat nodig. Natuurlijk werd ook borduursel gebruikt voor versieringen.

De geborduurde kerk is niet zomaar een kerk, maar heeft uiterlijke kenmerken van de eigen dorpskerk, in dit geval waarschijnlijk de kerk van Wierum. Op Friese doeken staan veel dingen uit het gewone leven: vogels, hondjes, rijtuig, molen, touwtjespringende kinderen. Ook zaken van de goede huisvrouw: wieg, linnenkast, spinnenwiel, naaimand, potten en pannen, brood bakken, rakel, vuurtang. Natuurlijk ook verwijzingen naar het huwelijk: huwelijkshandschoenen (naast de touwtjespringers), harten, een doorboord hart met A.S. en kroontje.

De maakster moest leren netjes te werken, te tellen (om het patroon op de stof te krijgen moet je steeds tellen hoeveel steken je moet maken), te lezen (alfabet), geduldig zijn (het duurt heel lang voor je zoiets af hebt), ijverig zijn . En dat allemaal op heel jonge leeftijd van 8 tot 15 jaar! Daar was ik erg verbaasd over. De maakster zette haar initialen vaak meerder malen op de doek, met verschillende letters. Maar vrijwel altijd centraal en in de buurt van het jaartal, met een groter patroon tussen de twee letters in. Na even zoeken vind ik A.S. 1743. Het staat er nog een paar keer, maar dan klein. In 1743 werden er in Friesland weinig achternamen gebruikt, wel de patroniem. A. is dus de voornaam van het meisje; ze is dochter van vader S.

GEZIN & GENEALOGIE

En dat blijkt te kloppen, want ze heeft meteen de initialen van het hele gezin erop gezet. Vader is S.I. (of liever S.J., want de I wordt ook als J gebruikt); moeder is M.E.; dan komen de 7 kinderen: IS(of JS), T.S., A.S., R.S., V.S.(of U.S.), weer een A.S. en als jongste O.S. De personen op het schip zijn hier vast de gezinsleden. Dat is niet altijd zo bij een afgebeeld schip maar soms wel. Als we ervan uitgaan dat de maakster A.S. in 1743 tussen 8 en 15 jaar is moet ze tussen 1728-1735 geboren zijn. Dan zoek ik dus een echtpaar dat ongeveer tussen 1720 en 1740 7 kinderen heeft laten dopen. Mogelijk was er nog een dood kind (rechts net buiten de boot, vaag). Wie zoekt mee naar dit gezin uit Wierum?

Vaak werden letterlappen via de vrouwelijke lijn vererfd. De grootmoeder gaf het aan haar kleindochter, voor wie het vaak een voorbeeld was, als ze haar eigen merklap moest maken, maar dat was lang niet altijd het geval. Ik vermoed dat mijn merklap via de mannelijke lijn doorgegeven kan zijn. Mogelijk is de lijn terug te volgen tot de vermoedelijke broer van de maakster:
- **Hilda Bouta** (Sassenheim1952-heden) ; dochter van
- **Minne Bouta** (Leiden 1920-Neerijnen 1988) en Elisabeth de Vos (Leiden 1920-Neerijnen 2003); zoon van
- **Sypkje Willems van der Zee** (Wierum1894 -Leiden1966) en Jan Minnes Bouta (Nes1893- Leiden1983); dochter van
- **Willem Sybes van der Zee** (Wierum 1854-1918) en Hiltje Tjipkes Poutsma (Wierum1856-1914);zoon van
- **Sybe Jans van der Zee** (Wierum1823-Wierum1896) en Gertje Willems Dijkstra (Wierum 1827-1908); zoon van
- **Jan Eintes van der Zee** (Wierum1783-1825) en Sypkje Sipkes Visser ((Wierum1790-1861); zoon van
- **Einte Jans** (Wierum 1754-1825) en Rixtje Sapes (Wierum1752-1811); zoon van
- **Jan Sybes** (?- Wierum1780) en Dirkje Eintes (?- Wierum1787)

Deze Jan Sybes (J.S.) was mogelijk de oudste broer van de maakster van mijn merklap. Qua tijd zou dat aardig kloppen.

MERKLAPPEN IN ONZE VERENIGING?

Eigenlijk ben ik heel nieuwsgierig of er meer mensen in de vereniging zijn, die een merklap hebben. Weet u iets van de maakster of de herkomst? Misschien een leuk uitgangspunt om weer eens met nieuw enthousiasme te gaan graven in het verleden. Wie weet kunnen we er eens iets mee doen met een Sneuper-bijeenkomst; dat lijkt me een leuk idee.

LITERATUUR EN INTERNET

- *Letter voor Letter, merklappen in de opvoeding van Friese meisjes*, door Gieneke Arnolli en Rosalie Sloof (2005 uitg. Waanders Zwolle, uitverkocht) ,het standaardwerk over Friese merk- en letterlappen.
- *Genealogie van der Zee, Jan Sybes, nakomelingen van mensen die betrokken waren bij de ramp van Wierum op 1 dec 1893* door B.Beimers (1993 Leeuwarden, gekocht van de samensteller)
- Weblog: ***http://blog.friesemerklappen.nl/*** en website: ***www.friesemerklappen.nl***

HUIFPAN

REACTIES OP DIACONIEBOEKEN

door PIET DE HAAN

REACTIES OP CRYPTISCHE OMSCHRIJVINGEN

Hilda Bouta reageerde op de vraag in Sneuper 104 van december 2011 over de betaling op 29-8-1814 door Jan J. Bonga *voor een pan glas op 't kerkhof*. Zij vroeg zich af of het hier om een glas in een graftrommel zou kunnen gaan.
Mijn reactie: De eerste graftrommels van Nederland dateren van rond 1880. Een graftrommel is een van zink gemaakte ronde trommel met een glasplaat erop. In de trommels werden kunstbloemen, rouwlinten, kransen met porseleinen bloemen, palmtakken en soms een foto gelegd. Omdat de betaling in 1814 is, kan het niet een graftrommel zijn. Daarbij nog de vraag of de diaconie wel voor een [duur] grafmonument zou betalen. Zelf denk ik aan het kleine stukje glas in een huifpan voor lichtinval in bijvoorbeeld een baarhuisje of berghok bij de begraafplaats.

Gerard Mast schrijft: Yn de nijste Sneuper hast mar in moai stik skreaun. Ik fyn it in pracht. Wat in aparte wurden en teksten. Mar op side 268 hast wat melden dat net hielendal kloppet. It is net sa dat de ferkeaper ferplichte is om de neistlizzer it te ferkeapjen guod earst oan te bieden. By it ôfkundigjen fan de ferkeap hat de neistlizzer of sibbe it rjocht om der it near der op te lizzen. Dat barde meastentiids by de tredde proklamaasje. As it near der oplein waard troch de neistlizzer of sibbe dan waard dy de nije eigener. De keapsom dy oerienkommen wie mei de ferkeaper bliuwt stean en waard oernommen ynklusyf de kosten fan de keap troch de persoan dy't near der op leit. IN DE VOLGENDE SNEUPER WEER EEN AFLEVERING VAN 'DIACONIEBOEKEN'.

DE EERSTE VERMELDING VAN EEN GASVONDST

door TJEERD P. INIA
[redacted]

EEN OPMERKELIJK BERICHT

Een opmerkelijk nieuw bericht uit het Verenigd Koninkrijk uit lang vervlogen tijden. Eén van de eerste vermeldingen in de media in Europa betreffende een gasvondst werd gedaan in de Engelse krant *'Weekly Journal or the British-Gazetteer'* van 27 december 1729.

THE Nº 239
Weekly Journal:
OR, THE
BRITISH-GAZETTEER.
SATURDAY, DECEMBER 27, 1729.

Het betrof het verslag van een melding afkomstig uit **Engwierum**! Ruim 230 jaar voor de vondst van de gasbel te Slochteren en Kolham, en bijna 270 jaar voor de hernieuwde vondst door de NAM in 1994. Ook het *'Europische Mercurius'* doet eind 1729 verslag van de ontdekking te Engwierum. Het is mij vooralsnog onbekend uit welke bron het Weekly Journal en de Europische Mercurius hebben geput. En in 1773 wordt in *'Verhandelinge, van de Holl. Mij der Wetenschappen'*, maar nu uitgebreider, ingegaan op de vondst die ruim 40 jaar eerder is gedaan. De tekst is van de hand van George Brugmans, die al eens eerder in de Verhandelinge had gepubliceerd.

De ontdekkers worden in dit laatste artikel met naam vermeld. Het zijn **Minholt Klases** en **Jan Eelses**. De aardgasbron is aangeboord op het land van de boer cq huisman **Ype Pieters**. Als eigenaar van de grond wordt genoemd de raadsheer Burmania. In de artikelen wordt gemeld: *"een kwartier uur gaans van de Nieuwe Zyl en Overdijkinge van het Dockumer diep"* en Brugmans schreef: *"er werd in het midden van het achterhuis, cq 'bûthus', een put gegraven."*

In het stemkohier van 1728 wordt vermeld op stem nr. 14 dhr. M. van Burmania als eigenaar. Waarschijnlijk wordt hier Minno Frans Gosse van Burmania (van Tjaarda) bedoeld, echter Minno is geen raadsheer geweest. Onduidelijk blijft nog welk stuk land precies wordt bedoeld, daar stem nr. 14 over verschillende stukken land is verdeeld. Willem Roelofs, ooggetuige in 1729 melde overigens dat enige jaren voor 1729 een zelfde verschijnsel als hieronder beschreven zich had voorgedaan bij het graven van een dobbe. In 1746 is te Ee op een zathe van mederechter Jan Goslings (±1771) hetzelfde voorgevallen.

DE GASVONDST

Minholt Clases en Jan Eelses waren als arbeiders werkzaam op de boerewoning van Ype Pieters. Zij hadden van Ype de opdracht gekregen een waterbron aan te boren. Zij groeven ongeveer 7 meter diep, waarna nog eens bijna 2 meter dieper werd geboord. Maar op een gegeven moment ervoeren beide arbeiders een vreemd geruis, of zoals het in 1729 in de krant stond: *"they heard all the Morning a great Noise, and the same Morning also issued out a Sort of Flames 2 or 3 times tho' but faintly (zwak), and afterwards ceased, as likewise the Noise."*
De twee arbeiders hadden na het gebeurene moeite om weer aan de slag te gaan, maar werden door Ype Pieters aangemoedigd weer te gaan graven. Toen echter het geluid weer aanzwelde wilden beide arbeiders snel weer omhoog gegaan, verwachtende dat het water nu dan met kracht omhoog zou komen. Alvorens de emmers omlaag konden worden gebracht om de beide mannen omhoog te helpen werd een hard geluid gehoord, *"a Noise like the firing of a Pistol."*
Direct daarop volgden vlammen tot de top van de put. De beide arbeiders die zich nog in de put bevonden waren door verbranding zwaar gewond en moesten enige weken te bed blijven, de één vooral verwond aan de beide benen. Een dochter van de Ype die op het moment van de eruptie naar beneden keek, probeerde met haar schort de vlammen te doven, dit lukte niet. Zij was ook door verbranding verwond aan haar gezicht. Zelfs de rogge welke zich op enige afstand van de put bevond was door de hitte van de vlammen verschroeid.

De vlammen duurden *"slechts"* enkele minuten, het *"geraas"* in de put duurde voort tot in de avond. Uiteindelijk volgde in de avond het water, welke met veel kracht omhoog kwam, eerst zeer zwart van kleur, maar al snel helder en zuiver en goed om te drinken. De uitgegraven grond was ook zeer donker, maar niet brandbaar.
Helaas, helaas, kwam men niet op het idee het gas te exploiteren en zo enige nieuwe bedrijvigheid te starten... en dat terwijl nu bij Ee grote gasvondsten gedaan zijn, die hopelijk de regio wel ten goede komen.

*HET GRAVEN VAN EEN **WATERPUT** IN KLEIBODEM ZOALS BIJ ENGWIERUM IN 1729*

AANSLUITEND DE VOLGENDE AANVULLINGEN:

Uit het 'Diarium Furmerii', het dagboek van Bernardus Furmerius, landsgeschiedsschrijver van Friesland, 1603-1615 pag.111:
…….. *woensdag* ***29 juni 1608***.
In de vorige week had een bakker op zijn erf in **Hallum**, *een niet onvermaard dorp in de Dongeradelen* (lees: Ferwerderadeel), *een put gegraven, en de graver was al zo diep gekomen dat hij vreesde dat het water er uit zou spuiten. Omdat hij echter om te kunnen zien in de diepte brandende kaarsen bij zich had, is door een ongelukkig toeval een vonk of brandend stukje van die kaarsen op de aarde gevallen, die, doortrokken van zwavel als zij was, in brand geraakt is en de man verbrand zou hebben als niet, door zijn geschreeuw opgeschrikt, de mensen die op de rand naar hem stonden te kijken hem er meteen uitgetrokken hadden. Zijn baard en hoofdharen waren verbrand, maar zijn lichaam was ongedeerd. De vlam is iets later door het omhoog spuitende water gedoofd.*

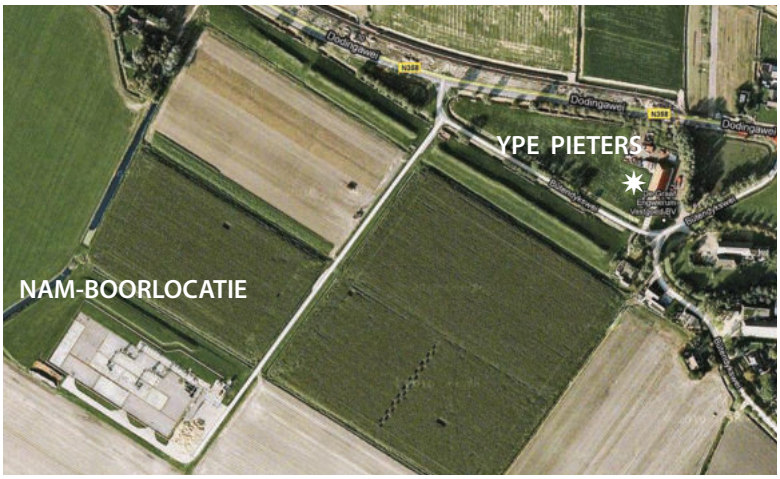

In Hallum gebruikte de putgraver een kaars. Mogelijk is dit in Engwierum ook het geval geweest en is ook daar de brand zo ontstaan. Rest nog te vermelden dat vuurvlammen of het vrijkomen van ontbrandbare gassen bij ondiepe boringen in kleigrond o.a. ook in **Wurdum** 1773 en **Hijdaard** 1858 is waargenomen. Opmerkelijke verhalen, die brandende putten.

Vooral de bron in Engwierum is interessant omdat daar al jarenlang een gaswinningput is. Reinder Tolsma zocht de locatie van de waterput op en toen bleek dat de brandende waterput slechts enkele honderden meters van de huidige gaswinningput verwijderd is. Uiteraard kwam toen de vraag of er een verband tussen de twee putten zou kunnen bestaan.

Besloten werd om contact op te nemen met de Wetenschapswinkel van de Rijks Universiteit Groningen [RUG].
Deze vragen werden aan de Wetenschapswinkel gesteld:
- *Hoe kan dit gebeuren bij een gat van maar 8 m diep?*
- *Wat is de relatie met de boorlocatie?*
- *Er is sprake van verbranding? Over hoeveel graden gaat het dan?*
- *Dat zwartige water, wat is dat?*
- *Is dit iets waar je gemeentewerken voor moet waarschuwen? We denk hierbij aan het heien van palen die zo'n 8 m lang kunnen zijn.*

REACTIE PROFESSOR RIEN HERBER

De medewerkster van de wetenschapswinkel nam contact op met prof. Rien Herber, hoogleraar Geo-Energy van de RUG.
Zijn antwoord kwam verrassend snel en luidde als volgt:

Het betreft hier methaangas dat wordt geproduceerd door organisch materiaal dat door bacteriën wordt omgezet. We zien dit vaker in hele ondiepe aardlagen. Er zijn 2 mogelijke verklaringen:
1. Het gas wordt gevormd in een veenlaag die rijk is aan organisch materiaal, want bestaand uit plantenresten. Dit soort gas wordt ook wel moerasgas genoemd en soms zie je het in sloten of veenplassen omhoog borrelen. Het betreft meestal kleine voorkomens wat in overeenstemming is met het feit dat in de beschreven voorvallen het gas na korte tijd was opgebrand. Hoewel het gas wordt gevormd in veen, kan het zich daaruit ondergronds verplaatsen en in een zandlaag opgehoopt worden.
2. Het gas wordt gevormd uit organisch materiaal dat zijn oorsprong heeft in een oude beerput of mestlaag van stallen. Ik weet niet genoeg van de exacte locaties maar als de putten werden geslagen op oude terpen met reeds eeuwenlange menselijke bewoning dan zou dit zeer wel een plausibele verklaring kunnen zijn.

In beide gevallen is er geen relatie met het gas dat door de NAM op de boorlokatie Engwierum wordt gewonnen. Dit gas komt van grote diepte (>3 km) en is niet bacterieel maar thermisch van aard (ontstaan uit nog dieper gelegen steenkool).
De zwarte kleur van het water dat mee omhoog kwam wordt verklaard door de waarschijnlijk grote hoeveelheid organisch materiaal. Als je dan zo'n emmer water een poos laat staan zakt dit materiaal naar de bodem van de emmer en ziet het water er weer helder uit. De aromatische stoffen die door de bacteriën zijn geproduceerd blijven echter in het water opgelost, evenals de evt. zwavel, waardoor het logisch is dat de koeien het niet wilden drinken.

Vanwege de vonken van de boor vatte het gas vlam en verbrandde, op dezelfde wijze als men aardgas verbrandt. Temperaturen kunnen dan een paar honderd graden bereiken. [het gebruik van een handgrondboor was toen niet altijd gebruikelijk PdH]
Als deze waarnemingen in dit gebied zijn gedaan dan verdient het inderdaad aanbeveling om gemeentewerken hiervan op de hoogte te stellen. Ze kunnen dit dan meenemen in hun risico-analyse bij gepland grondwerk.
Om andere voorkomens te voorspellen moet er naar de ondiepe boring in de omgeving gekeken worden om te zien of de veenlaag in de ondergrond vervolgd kan worden. Wij zouden hierbij best willen en kunnen helpen via een studentenprojectje, aldus prof. Rien Herber van de Rijksuniversiteit Groningen.

Mede namens Tjeerd P. Inia: **Piet de Haan**, **Hans Zijstra** en **Reinder Tolsma.**

TWEE OUDE PORTRETTEN
HANS GASAU & ELISABETH ROSIER

door DOUWE MEINDERTS BONNEMA

Bij het speuren naar je voorouders heb je geluk als je, zoals in mijn geval, twee getekende portretten vindt. Laat ik mij eerst even voorstellen, ik ben Douwe Meinderts Bonnema, zoon van Meindert Bonnema en Gerritdina Johanna Gasau. Via de lijn van mijn moeder stam ik af van de geportretteerde personen.

WIE ZIJN DE PERSONEN OP DE PORTRETTEN?

Ooit vond ik in het **Algemeen Rijksarchief** de volgende beschrijving van de afgebeelde manspersoon:
Hans Heinrich Gasau (nr. 18780), *zoon van Hans Peter Christiaan Gasau en Elsabet Maria Wiggers, geboren op 5 juni 1810 te Pansdorf in het hertogdom Oldenburg. Bij het 9e regiment Infanterie gekomen op 22 juni 1830, vrijwillig geëngageerd als militair voor den tijd van zes jaar, voor handgeld toegestaan 14 gulden. Lengte 1m 66. Signalement: ovaal aangezicht, rond voorhoofd, licht bruine ogen, licht bruin haar en wenkbrauwen, spitse neus, ordinaire mond, spitse kin, merkbare tekenen op de linkerwang.*

HANS HEINRICH GASAU 1810 - 1872

ELISABETH ROSIER 1817 - 1892

Het signalement komt uitstekend overeen met de geportretteerde persoon. Ik heb nooit kunnen bevroeden dat ik jaren later ooit eens het signalement zou kunnen toetsen. Sterker nog, de familie trekken zijn bij mijn broers onmiskenbaar aanwezig na 5 generaties.

In het zelfde archief vond ik nog twee andere interessante aantekeningen:
Op 21-12-1831: *Bevorderd tot stafmuzikant op 21 december 1831. Bij het mobiele leger ingelijfd bij de gelegenheid van de Opstand in België in 1830/31, tevens bij de Tiendaagse Veldtocht in Vlaanderen gedurende de jaren 1832-1834* en op 28-3-1832: *Het Metalen Kruis toegekend op 29 maart 1832.* Op het portret is het Metalen Kruis duidelijk aanwezig.

Hans Heinrich Gasau dient met een kleine onderbreking als stafmuzikant. Op 28 juli 1837 was hij vrijwillig geëngageerd als stafmuzikant, voor de tijd van vier jaar, zonder handgeld, bij het 10e regiment Infanterie. Op 30 september 1841 gepasporteerd.

METALEN KRUIS 1832

tijd van burgers en stoommachines

Uit een akte die gevonden is in het Gemeente Archief Dokkum blijkt dat hij vrij spoedig daarna zich in Dokkum heeft gevestigd en benoemd werd als Stadsmuziekmeester. Rubriek No. 32 Ingekomen stukken 9 September 1848:
Zender den Heer H:H: Gasau. Eene verklaring waarbij dezelve verklaart dat hij geboren buiten dit Rijk doch als Stadsmuziekmeester hier heeft gewoond meer dan 6 jaren en voornemens is voortdurend zijn verblijf in het Kon: der Ned: gevestigd te houden waarvan hij door dezen verklaring doet ten einde overeenkomstig art: 8.2 met Nederlanders gelijk gesteld te worden. Besloten om den Heer Gasau op de lijst der personen welke tot kiezers kunnen worden benoemd en mitsdien ook op de lijst der stemgeregtigden tot leden voor de tweede kamer Staten Generaal omdat hij meer dan ƒ 20 in de dir: bel: betaalt.

Op 16 juli 1847 trouwt de Stadsmuziekmeester met **Elisabet Rosier**, dochter van Johannes Rosier, ontvanger der directe belastingen te Nijland en Antje Alles Klaver. Zij is geboren 26 januari 1817 te Dokkum en overleden op 2 oktober 1892 te Hengelo (Ov). Zij is de geportretteerde vrouwspersoon.

WIE IS DE MAKER VAN DE PORTRETTEN?

De jongste zoon van dit echtpaar Jacob Gasau geboren op 31 maart 1858 te Dokkum, overleden 28 februari 1898 te Hengelo trouwt 11 december 1884 met Klaaske Pieters Zijlstra. Haar vader **Pieter Pieters Zijlstra** (1825 - 1909), schoenmaker te Heerenveen is een verdienstelijk kunstschilder. Werk van hem is aanwezig in het Van Haren museum te Heerenveen. Jacob Gasau heeft zijn schoonvader gevraagd om deze portretten te schilderen. De portretten zijn gedateerd Maart 1886. Het portret van de Stadsmuziekmeester is vermoedelijk gemaakt naar een foto. Hans Heinrich Gasau is overleden op 13 oktober 1872 te Dokkum.
De grootvader van Hans Heinrich Gasau van moederszijde is kleermaker en componist Asmus Hans Wiggers. Het muziektalent blijkt erfelijk te zijn. De zoon Johannes Gasau 1849-1914 en kleizoon Johann Heinrich Gasau 1877-1958 treden in de voetsporen van hun grootvader en waren beide stafmuzikant en klarinettist bij de Johan Willem Friso kapel.

ONDERZOEK HANDKARREN OP HET PLATTELAND

door ELSE FLEURKE
medewerkster De Wemme in Zuidwolde

ONDERZOEK NAAR HANDKARREN OP HET PLATTELAND

Medewerkers van het Cultuurhistorisch streek- en handkarrenmuseum De Wemme in Zuidwolde doen onderzoek naar handkarren voor het schrijven van een boek hierover. Eén van de hoofdstukken zal gaan over het verschil in gebruik van deze karren tussen stad en platteland.

Het gebruik van handkarren in de grote steden is aardig te reconstrueren maar het gebruik op het platteland, in kleine provinciesteden, dorpen en gehuchten en verspreid liggende boerderijen, is vaak een stuk moeilijker te achterhalen.

Het zou voor de onderzoekers een grote hulp zijn wanneer u onderstaande vragen zou willen en kunnen beantwoorden:
1. Waren er handkarren in uw stad/dorp? En als u deze vraag bevestigend kunt beantwoorden:
2. Kwamen deze ook in de buitengebieden?
3. Welke beroepsgroepen gebruikten een handkar?
4. Wie repareerde (of maakte nieuwe) handkarren?
5. In welke periode werd er van handkarren gebruik gemaakt?
Indien u opmerkingen en/of verhalen heeft over dit onderwerp zouden men ze graag willen horen. Foto's die gebruikt mogen worden zijn ook van harte welkom. Indien iemand zelf een handkar in zijn bezit heeft is het interessant om dit te weten. Om wat voor een handkar gaat het, is de herkomst bekend, zijn er verhalen bij en zou men er een foto van mogen hebben? Ook als het niet in het boek past, wordt dit gedocumenteerd in het documentatiecentrum van het museum.

Reacties en antwoorden kunt u opsturen naar onderstaand adres.
Alvast onze hartelijke dank voor uw aandacht en gedane moeite.

Cultuurhistorisch streek- en handkarrenmuseum De Wemme
t.a.v. Else Fleurke
T: 06 25522797
E: [redacted]
Burgemeester Tonckensstraat 49 7921 KB Zuidwolde

De Wemme
Cultuurhistorisch streek- en handkarrenmuseum

SJOERD FOLKERTS RYPPERDA
1746 - 1813 (deel 1)

door TINE DE ZEEUW

ZIJN AFKOMST, ZIJN LEVEN, ZIJN NAZATEN

Met de Vrede van Munster in 1648 was het noordelijk deel van het Hertogdom Brabant onderdeel geworden van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Ruim anderhalve eeuw bleef het hierna een gewest met beperkte staatkundige rechten. Dit gold met name voor het gebied van de Meijerij van 's-Hertogenbosch. De openlijke beleving van het katholicisme, de godsdienst van de meerderheid van de bevolking, was niet toegestaan. Ook de openbare ambten waren voor katholieken niet toegankelijk. Er werden, op een enkele uitzondering na, personen aangesteld van de heersende *"ware religie"*. Dominees, onderwijzers, bestuurders, velen van hen kwamen uit de noordelijke provincies.
In 1770 is een van deze in de Meijerij van 's-Hertogenbosch neergestreken personen **Sjoerd Folkerts Rypperda**, afkomstig uit Dokkum. Als afgestuurd meester in de rechten aan de universiteit van Franeker gaat hij als advocaat bij het Hof van Friesland naar de hoofdstad van de Meijerij, 's-Hertogenbosch.

*LOCATIE VAN DE **RIPPERDA-STATE** BIJ BORNWIRD*

AFKOMST EN FAMILIE

Sjoerd Folkerts Rypperda is gedoopt te Dokkum op 17 mei 1746 als zoon van **Folkert Sjoerds Rypperda**, gedoopt te Brantgum op 25 oktober 1716. Vader Folkert Sjoerds is eigenerfde boer met boerderijen en landerijen o.a. in Brantgum, Bornwird en Foudgum. Het bezit is tijdens enkele generaties van de familie bijeengebracht. Verondersteld wordt dat door vererving en omstandigheden in de familie (geen kinderen of jong overleden) veel van de bezittingen maar in enkele handen of zelfs in één hand terecht is gekomen. Mogelijk is van de voormalige state Ripperda te Bornwird de familienaam Rypperda aangenomen. In 1728 is Folkert Sjoerds eigenaar van de boerderij die bij de voormalige state hoort. Beide ouders zijn dan overleden. Hij is de eerste die de naam Rypperda gebruikt. Zeer waarschijnlijk geen familie van twee hoofdelingen met de naam Ripperda die in de 15e eeuw vermoedelijk op de state hebben gewoond.

Vermelding in de Stemkohieren: Brantgum nr. 3; in 1748 voor 1/3 eigenaar met 1/3 Jan Rinses (oom) en 1/3 Lieuwe Melis (echtgenoot van tante Aaltje Rinses). In 1758 is hij voor de helft eigenaar en in 1768 voor het geheel. Foudgum boerderij Feitsma; in 1728 is Folkert Sjoerds eigenaar van 18 pondematen (in 1698 in het bezit van zijn grootvader Rinse Jans). Hantumeruitburen; in 1728, stem nr. 6 voor ¼ eigenaar. Brantgum nr. 4; in 1748 eigenaar voor 1/3, in 1758 voor de helft en in 1768 voor het geheel eigenaar. Brantgum nr. 17; in 1758 voor de helft eigenaar met tante Aaltje Rinses. Brantgum: in 1768 eigenaar van de Montsma of Montzema sathe nr. 15, voormalig bezit (1728) van tante Aaltje Rinses en haar man Lieuwe Melis en daarvóór van zijn grootvader Rinse Jans in 1708. Brantgum nr. 8; eigenaar in 1768. Tijdens de veepest in 1745 verliest hij in Raard drie runderen.

DE GROOTVADER VAN SJOERD RYPPERDA

Sjoerd Folkerts grootouders zijn **Sjoerd Rinses** en **Baukje Pytters Hania**. Grootvader Sjoerd Rinses is geboren in Brantgum omstreeks 1685; hij staat vermeld in het Genealogisch Jaarboek 1990. Eigenerfde boer. Zijn vrouw komt van Aalsum, geboren omstreeks 1693. Het huwelijk is gesloten vóór 1716. Er komen drie kinderen, genoemde Folkert, een dochter Saapke, gedoopt te Brantgum op 26 juni 1718 en een zoon Rinse, gedoopt te Brantgum op 2 februari 1721.
Op 27 oktober 1721 maakt *"huijsman Sjoerd Rinses wonende onder de klokslag van Brantgum"* zijn testament: band EEE7, nr. 229, folionr. 195, Hof Provinciaal, Genealogisch Jaarboek 1961. Zijn vrouw is in dat jaar overleden. Sjoerd Rinses overlijdt vóór 20 december 1723. Saapke en Rinse komen niet voor in het testament en zijn waarschijnlijk heel jong gestorven. Folkert is de enige erfgenaam, van alle goederen, zilver en goud, linnen en wollen stoffen, niets uitgezonderd. Broer Jan Rinses wonende te Dokkum en Lieuwe Melis wonende te Holwerd zullen optreden als curatoren.

BROER VAN GROOTVADER

De broer van grootvader Sjoerd Rinses, **Jan Rinses**, staat in het Genealogisch Jaarboek 1990 te boek als boer en ontvanger van Brantgum. Op 17 januari 1712 trouwt hij met **Baukje Ritskes**, afkomstig uit Dokkum. Trouwregister Hervormde Gemeente Dokkum 1700-1722 DTB 195; ondertrouw Gerecht Dokkum 1707-1730 DTB 176. De eerste jaren na zijn huwelijk woont hij in Dokkum, later in Brantgum.
Uit de stemkohieren 1728 Brantgum: Stem nr. 6, 1 stem, Jan Rinses ½ eigenaar, de kinderen van Grietman Kamstra ½ eigenaar. Stemnr. 8, 1 stem, Jan Rinses eigenaar en gebruiker. Uit de stemkohieren 1728 Hantumeruitburen: Stem nr. 6, 1 stem, Dr. Mellema ½, Jan Rinses ¼ en Folkert Sjoerds ¼ eigenaar. In 1742 is Jan Rinses een van de Armvoogden van Brantgum. Jan Rinses overlijdt tussen 1742 en 1748. In de Quotisatiekohieren van 1749 wordt de weduwe van Jan Rinses genoemd (*ontfangers weduwe*). In 1748 is de weduwe van Jan Rinses eigenaar en gebruiker van een boerderij in Brantgum. Tijdens de veepest van 1745 verliest hij of zijn weduwe te Brantgum 11 runderen.

ZUS VAN GROOTVADER

Een zus van grootvader Sjoerd Rinses, **Aaltje Rinses**, is gedoopt in Brantgum op 8 augustus 1686. Ze gaat in ondertrouw op 8 juli 1724 te Holwerd met **Lieuwe Melis**, geboren te Holwerd op 3 maart 1693. Het huwelijk vindt plaats in Holwerd.Trouwregister Hervormde Gemeente Holwerd 1656-1811, inv.nr. DTB 757. Aaltje is dan 37 jaar oud. Lieuwe Melis' ouders zijn Melis Meintes, eigenaar van Wigara sathe te Ee, en Detje Taekes. Zij laten op 7 juni 1690 een testament opmaken; Civiele Sententies Hof van Friesland, toegang 14 inv.nr. 7599-16470, 479-18. In 1728 staat Aaltje Rinses en uit haar naam Lieuwe Melis vermeld als eigenaar van Monsma of Montzema zathe te Brantgum aan de weg naar Hantum, stemnr.15. Lieuwe Melis overlijdt vóór 1749. In de Quotisatiekohieren 1749 staat vermeld: Weduwe Lieuwe Melis *"wel in staet"*. Op het adres woont 1 volwassene en geen kinderen. Aaltje wordt circa 72 jaar. In 1832 zijn de erven Ripperda eigenaar van de Montzema zathe. Naar alle waarschijnlijkheid zijn dat de kinderen van Sjoerd Folkert, voormalig secretaris van Oisterwijk.

OVERGROOTVADER VAN SJOERD RYPPERDA

Sjoerd Folkerts overgrootouders: **Rinse Jans** en **Imckjen Folkerts**; hun kinderen zijn de reeds genoemde Sjoerd, Jan en Aaltje, dan Geertje, geboren te Brantgum in 1684 en Rinse geboren te Brantgum in 1690. Geertje is mogelijk getrouwd te Ee in juli 1718 met Jan Roersma. Overgrootvader Rinse Jans is geboren rond 1671. Hij wordt gedoopt te Foudgum/Raard op belijdenis op 3 februari 1702, DTB 751. Hij trouwt te Brantgum met Imckjen of Emke Folkerts, geboren omstreeks 1660. Rinse Jans en *'sijn wijf"* doen belijdenis op 28 augustus 1700 en worden lidmaat van de gemeente Waaksens/Brantgum in 1703.
Uit de stemkohieren 1698: Rinse Jans is voor de helft eigenaar van boerderij Ryxma te Brantgum, stemnr. 6, gebruiker voor het geheel. Rinse Jans is samen met Jacob Jans gebruiker van de boerderij in Brantgum met stemnr. 11. In 1728 is Ontvanger Gosse Jans gebruiker. In de Boerderij Feitsma te Foudgum, groot 43 pondematen, stem nr. 10 en aantal stemmen ½, is Rinse Jans namens zijn vrouw zakelijk gerechtigde eigenaar van 18 pondematen. In 1708 is Rinse Jans eigenaar van de Monsma of Montzema sathe te Brantgum, 100 pondematen. Zoon Sjoerd Rinses is de gebruiker. Op 22 november 1713 staat Rinse Jans vermeld als dorpsrechter van Brantgum en bijzitter/wethouder van Westdongeradeel.
Op 20 december 1723 maakt hij zijn testament, nr. 227, Band EEE7 folionr. 235. Rinse en Geertje worden hierin niet genoemd. Wel Jan Rinses wonende te Dokkum, Aaltje Rinses, ongetrouwde dochter, thuiswonend en Folkert Sjoerd, kind van overleden zoon Sjoerd Rinses. Jan en Aaltje worden op het hart gedrukt dat zij in rechtvaardigheid Folkert Sjoerd zijn deel zullen toebedelen. Folkert Sjoerd is dan 7 jaar!
Broer van overgrootvader: **Jacob Jans** (zeer waarschijnlijk) is gedoopt bij zijn belijdenis op 4 mei 1704, Westdongeradeel, waarschijnlijk te Brantgum. In 1683 trouwt hij te Brantgum met Bortsen Rienks. In 1698 is Jacob Jans gebruiker in Brantgum van stemnr.7 Noukema, 1 stem.
Broer van overgrootvader: **Gosse Jans** (zeer waarschijnlijk), geboren omstreeks 1670 en gedoopt bij belijdenis op 4 februari 1701 te Brantgum. Stemkohieren 1728: in Brantgum gebruiker van de nrs, 4 en 11. Gosse Jans staat vermeld als Ontvanger. Hij overlijdt na 1728 te Brantgum.

DE OUDERS VAN SJOERD FOLKERTS RYPPERDA

In 1743, hij is dan 27 jaar, heeft Folkert Sjoerds Rypperda mogelijk een en ander van zijn bezit verkocht, verpacht hij het overige, laat hij zich op 29 juni van dat jaar inschrijven als burger van Dokkum en gaat in de stad wonen. Hij wordt aangesteld als schrijver van een compagnie infanterie, burgervaandrig en later bijzitter/wethouder van de grietenij/gemeente Westdongeradeel. Hij overlijdt te Dokkum aan de Legeweg op 18 augustus 1808, op de hoge leeftijd van 91 jaar.
Zijn echtgenoot is Baukje Reinders Synia, gedoopt in Dokkum in april 1724, overleden te Dokkum op 1 september 1748, begraven te Anjum 11 september 1748, op de leeftijd van 24 jaar. De vader van Baukje Reinders Synia is Reinder Renzes Sinia 1668-1751, geboren te Morra, koopman, in 1719, vroedsman en in 1722 en 1730 burgemeester van Dokkum. In de belastingkohieren staat Reinder Rinses Synia te boek als *"begoedigd coopman"*. In 1706 is hij getrouwd met Tryntje Lieuwes Monta, 1688-1757. In 1728 staat Reinder Rinzes Synia ingeschreven als eigenaar en gebruiker van Monta State te Anjum. Het gezin woont in Dokkum en bezit daar verschillende huizen. Reinder Renzes overlijdt te Anjum en is daar begraven.

Folkert Sjoerds (28 jaar) en Baukje Reinders (21 jaar) zijn in Dokkum getrouwd op 30 mei 1745; trouwregister Hervormde Gemeente DTB 197, 1743-1755; gerecht Dokkum DTB 177. Folkert was destijds Doopsgezind. Het gezin staat verder te boek als Nederlands Hervormd en behoort tot de *"gegoede burgerij"*. Te oordelen naar de te betalen floreenbelasting wonen Folkert en Baukje de eerste jaren in een groot huis in het Hanspoorterespel. Twee zonen worden er geboren, Sjoerd Folkerts in mei 1746 en Rinse Folkerts in november 1747, maar ook overlijdt Baukje daar op jonge leeftijd. In de loop van 1749 verhuist weduwnaar Folkert Sjoerds met zijn zonen naar het Blokhuisterespel en wordt hij afgevaardigde van deze wijk in het stadsbestuur. In 1757, 1764, 1773 en 1786 is Folkert een van de burgemeesters van Dokkum. In 1795, na de revolutionaire omwenteling, wordt hij op de leeftijd van 79 jaar, nogmaals gekozen in het bestuur van de municipaliteit van Dokkum.
Folkert Sjoerd is geen onbemiddeld man. Zijn zoons hebben een onbezorgde jeugd en hij kan ze laten studeren in Franeker. Het huis in het Hanspoorterespel heeft hij na de verhuizing in 1749 waar-schijnlijk aangehouden. Na zijn overlijden in augustus 1808 blijkt hij daar al weer enige tijd gewoond te hebben, preciezer aangeduid aan de Legeweg. Via de notarissen J.M. de With (zwager van zijn zoons Sjoerd en Rinse) en Jan Klaasesz wordt door erfgenamen te koop aangeboden, publiek en bij finale palmslag: Een deftige en zeer ruime huizinge, staande en gelegen aan de Legeweg, een ruime huizinge daarnaast, annex een stalling en wagenhuis, een huizinge aan de daarachtergelegen Westersingel en een tuin en zomerhuis gelegen aan de Stadswal.

SCHOLING

Sjoerd gaat rond de leeftijd van 7 jaar samen met zijn broer Rinse in Dokkum in de Breedstraat naar de Latijnse school en aansluitend naar de Universiteit in Franeker, waar ze beiden in 1763 onder de nrs. 13245 en 13246 worden ingeschreven als studenten Rechten in het Album studiosorum Academiae Franekerensis. Sjoerd en Rinse zijn dan respectievelijk 17 en 16 jaar oud. In dat jaar worden er in totaal 16 studenten ingeschreven. De inschrijving kost enkele stuivers. De broers sluiten 6 jaar later, in 1769, hun studie af met de titel meester in de rechten. Sjoerd verdedigt zijn proefschrift getiteld *'Dissertatio juridica inauguralis de portione legitima'* bij professor Nicolaas Ypey. Het proefschrift bevindt zich in de collectie van Tresoar te Leeuwarden. Met ingang van 5 december 1769 is Sjoerd als advocaat verbonden aan het Hof van Friesland, gevestigd in de Kanselarij aan de Tweebaksmarkt te Leeuwarden.

BROER RINSE FOLKERTS

Ook Rinse sluit zijn studie af bij professor Nicolaas Ypey met een juridische dissertatie en zijn eerste standplaats is ook het Hof van Friesland. Op 5 december 1769 wordt hij aangesteld als Rentmeester der Domeinen in Friesland en in 1774 als Ontvanger Generaal Consumptiën. Zoals later blijkt is hij de laatste die door de Staten van Friesland in deze positie wordt aangesteld. Rinse vestigt zich eerst in Dokkum.

Op 3 juli 1774 trouwt hij met Maria Elisabeth Canter Visscher uit Oenkerk, geboren te Dokkum in 1747, dochter uit het eerste huwelijk van Wikje Minnema die in 1750 als weduwe van Hendrik Canter Visscher hertrouwd is met Jan de With. Waarschijnlijk woont Rinse na zijn huwelijk in Leeuwarden waar een dochter wordt geboren. In 1780 overlijdt in Leeuwarden zijn vrouw Maria Elisabeth. Het is waarschijnlijk dat ook zijn dochter op jonge leeftijd is overleden (vóór 1787). Rinse is enige tijd rentmeester van het Leeuwarder Stadsweeshuis. Later woont hij op Toutenburg, een nu niet meer bestaand buitenhuis onder Rijperkerk, dicht bij Leeuwarden.

Na de politieke omwenteling en het begin van de Bataafse Republiek is hij een van de Friese bestuurders die weigeren om de Burgerverklaring te ondertekenen. Deze verklaring houdt in de instemming met de principes van de Bataafse Republiek. Hij wordt daardoor uit zijn functies ontheven. Toch is hij korte tijd voor zijn overlijden gemeenteraadslid bij de mairie Hardegarijp.
Rinse Rypperda overlijdt op Toutenburg in 1812, als weduwnaar op de leeftijd van 64 jaar. In de Leeuwarder Courant van 17 juni 1812 staat de overlijdens-advertentie van mr. Rinso Rypperda in het Nederlands en tevens in het Frans gesteld. Hij is begraven in de Grote kerk te Dokkum in graf 101. Het is een familiegraf. In de loop van de dan voorbije jaren zijn daarin verschillende leden van de familie Canter Visscher begraven zoals o.a. zijn echtgenote. Neef Jan Rypperda, oudste zoon van Rinse's broer Sjoerd, erfgenaam, wonende te Oisterwijk, verkoopt Toutenburg voor fr.11.666,--

SJOERD FOLKERTS' AANSTELLING IN STAATS-BRABANT

Hoe de overgang van mr. Rypperda naar de Meijerij van 's-Hertogenbosch is gegaan, is niet helemaal duidelijk. Mogelijk heeft hij gesolliciteerd bij de Raad van Brabant. Dit hoogste gerechtshof van Brabant was in Den Haag gevestigd en trad op als gezagsdrager uit naam van de Staten Generaal, die destijds de Generaliteitslanden waartoe Staats-Brabant behoorde, rechtstreeks bestuurde. Het kan ook zijn dat het Hof van Friesland verzocht is om een capabel iemand van de ware religie voor te dragen.

Hoe het ook zij, op 11 december 1770 wordt Sjoerd bij resolutie van de Staten Generaal aangesteld als secretaris van de Vrijheid en Dingbank van Oisterwijk. Hij is dan 24 jaar oud. Tevens houdt de aanstelling in dat hij secretaris is van het regentencollege van Udenhout, en griffier van het Kwartier van Oisterwijk, hoofdplaats van één van de vier kwartieren van de Meijerij van 's-Hertogenbosch. Het Kwartier van Oisterwijk omvat 26 dorpen.
In 1213 kreeg Oisterwijk stadsrechten van Hertog Hendrik van Brabant. Hendrik verdeelde zijn hertogdom in een viertal districten, Brussel, Leuven, Antwerpen en 's-Hertogenbosch. De Bossche Meijerij was weer verdeeld in vier kwartieren. Oisterwijk was de hoofdplaats van een van die kwartieren. Tot aan de tijd van de Bataafse Republiek bleef deze indeling in kwartieren gehandhaafd. Oisterwijk telde in 1770 circa 1500 inwoners.

Sjoerd had het minder kunnen treffen. Oisterwijk is een belangrijke plaats in de Meijerij en het secretarisambt is lucratief. De secretaris heeft een vast jaarsalaris van ca. 200 gulden. De secretaris staat ten dienste van het bestuur en de rechtspraak. Hij zorgt voor de registratie van de rechtszittingen. Hij notuleert de vergaderingen van het dorpsbestuur, en tevens, in Oisterwijk, het Kwartierbestuur. Hij stelt akten op die nu door een notaris worden gedaan. Voor iedere akte ontvangt hij schrijfloon. Hij heeft de leiding bij openbare verkopingen. Burgemeesters, kerkmeesters en armenmeesters leggen jaarlijks hun financiële rekening ter verantwoording aan hem voor.

FOTO: ***FAMILIEGRAF*** *FAMILIE CANTER VISSCHER IN DE GROTE KERK TE DOKKUM*

DE REIS NAAR HET ZUIDEN

Met het personenvervoer van die dagen, de goedkope trekschuit en de duurdere postkoets, zal Sjoerd de reis naar het zuiden gemaakt hebben. Voor te stellen is dat hij in Dokkum aan de Woudpoort, bij het Kollumer Veerhuis, met de nodige bagage aan boord gaat van de trekschuit. Het paard trekt de schuit via het jaagpad langs de Dokkumer Ee via Bartlehiem naar Leeuwarden. Tegenwoordig is dit een toeristisch fietspad.
Verder gaat het mogelijk met de postkoets langs dorpen en gehuchten naar Zwolle en verder via Amersfoort naar Utrecht en richting 's-Hertogenbosch. De grote rivieren worden met veerboten overgestoken. De reis neemt een aantal dagen in beslag. De trekschuit legt circa 7 km. per uur af, de snelheid van de postkoets is afhankelijk van de toestand van de wegen, die in die tijd voornamelijk nog zandwegen zijn en moeilijk begaanbaar, zeker in de winterperiode. En zo begint Sjoerds leven en carrière in de Vrijheid Oisterwijk op 22 december 1770 wanneer in de boeken staat aangetekend dat Sjoerd Rypperda, voorheen advocaat bij het Hof van Friesland, de secretarie overneemt.

*HET HUIS '**IN DE DRYE SWAENTJES**' AAN DE LIND TE OISTERWIJK DAT SJOERD RYPPERDA OP 14 DECEMBER 1771 VERWIERF BIJ EEN OPENBARE VERKOPING.*

PASSENDE HUISVESTING TER PLAATSE

Een jaar na zijn aantrede als secretaris en griffier in Oisterwijk, verwerft Sjoerd bij een openbare verkoping op 14 december 1771, het pand Lindeind 7, 'In de Drye Swaentjes' geheten, bestaande uit huis, schuur en brouwhuis, gelegen tegenover de oude linde in het centrum van Oisterwijk. De bijbehorende hof strekt zich uit tot aan de Voorste Stroom en is ongeveer 80 meter diep. Het grote pand, gebouwd in 1660, met huidig adres De Lind 42, staat er nog steeds en is een gemeentelijk monument. Het heeft in de loop van de tijd veel bestemmingen gekend.

(**DEEL 2 IN HET JUNI-NUMMER**)

BOSATLAS VAN DE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND

door WARNER B. BANGA

Voor wie het nog niet wist en dus de € 20 korting in 2011 heeft gemist: er is vorig jaar een schitterende historische altas verschenen, waarmee ieder die van geschiedenis houdt een sprong kan maken in het verleden van de Nederlanden. Een reis die start in de prehistorie - met haar ijstijden en hunebedden - en via meer dan 1500 kaarten en afbeeldingen voert naar de moderne tijd tot aan de vredesmissies en politiek in het jaar 2011. Het vertrouwde verhaal van de geschiedenis van ons land wordt helemaal verteld vanuit kaarten en tabellen.
Deze atlas is een feest voor oog en geest en brengt de geschiedenis van Nederland onweerstaanbaar in kaart. Een schat aan informatie wordt chronologisch en ruimtelijk in beeld gebracht. Vooral de politiek-staatkundige ontwikkelingen en sociaal-economische thema's lenen zich bij uitstek voor carthografische weergave. Ook historische carthografie, de ontwikkeling van het landschap en cultureel erfgoed worden in kaart gebracht, waarbij de Bosatlas laat zien dat carthografie een belangrijke rol kan spelen bij het inzichtelijk maken van complexe verbanden en ontwikkelingen.

In de Registers van trefwoorden en persoonsnamen treffen we als regionale begrippen aan: Ameland, Dokkum, Dokkumer Verbond en de terp van Hegebeintum, maar ontdekken we naast Bonifatius geen namen van bekende Noordoost-Friezen. Op themakaarten worden dorpen als Ternaard, Ferwerd en Holwerd en de eilanden Schiermonnikoog en Ameland uiteraard wel vermeld. Op de kaart met Terpen tussen Vlie en Eems komen alle kleine terpdorpen in de regio voor tot aan Wie bij Nes. Van belangrijke kunstenaars en wetenschappers wordt steeds per periode een overzicht gegeven.
De Bosatlas van de geschiedenis van Nederland volgt in een traditie van uitgever Noordhoff in Groningen die het eerder aandurfde om een dergelijk standaardwerk voor de provincie Friesland uit te brengen. De forse atlas zit in een luxe cassette, telt liefst 576 pagina's en kost nu € 119, maar daarvoor kunt u vele genoeglijke uurtjes wegdromen in de geschiedenis van Nederland!

HISTORISCHE AGENDA

WAT STAAT ER TE GESCHIEDEN? IN MAART T/M JUNI 2012

15 MAART 2012	GENEALOGIE EN DOOPSGEZINDEN workshop door Sietske Bloemhof	LEEUWARDEN Tresoar
21 MAART 2012	DEMONSTRATIE AMBACHT EDELSMID door edelsmid Marjanne Sorgdrager	DOKKUM Museum Admiraliteitshuis
12 APRIL 2012	DE KRAAL lezing door Ihno Dragt	DOKKUM Museum Admiraliteitshuis
14 APRIL 2012	LEDENVERGADERING Historische Vereniging NO-Friesland	DOKKUM De Posthoorn
14 - 15 APRIL 2012	MUSEUMWEEKEND gratis openstelling van musea	HEEL NEDERLAND diverse musea
14 - 15 MEI 2012	NATIONALE MOLENDAGEN molen- en gemalendagen	HEEL NEDERLAND diverse molens
2 JUNI 2012	PELMOLENS IN NOORDOOST-FRIESLAND voorjaarsexcursie TIMS Nederland en Vlaanderen	METSLAWIER, PAESENS, DOKKUM, BURUM molens Ropta, De Hond, Zeldenrust, Windlust

DE SNEUPER 106

WAT KUNT U VERWACHTEN? (ONDER VOORBEHOUD)

VERSCHIJNT JUNI 2012

HISTORIE & STREEKGESCHIEDENIS

De portretschilderijen van Hans Willem baron Van Aylva	HANS ZIJLSTRA
De uitspraak van de familienaam Aylva	HESSEL DE WALLE
Stinzenplanten Neerijnen van Friese stins	HILDA BOUTA

GENEALOGIE & FAMILIEONDERZOEK

Sjoerd Folkerts Rypperda (deel 2)	TINE DE ZEEUW

RUBRIEKEN & COLUMNS

BONIFATIUSBEELDEN: *De eerste Europeaan*	LAMMERT DE HOOP
HERALDIEK: *Wat is heraldiek?* (deel 2)	RUDOLF J. BROERSMA
DIACONIEBOEKEN: *De pomp*	PIET DE HAAN

ACTUEEL, DIGITAAL & VARIA

Website & blognieuws	HANS ZIJLSTRA
Historische kalender JULI t/m SEPTEMBER	

WILT U UW ARTIKEL OOK IN DE SNEUPER PUBLICEREN?

Neem contact op met de redactie via [redacted] of stuur uw artikel naar Postbus 369 9100 AJ Dokkum t.a.v. de redactie van de Sneuper.

www.hicnof.nl

Streekarchivariaat

Noordoost Fryslân

STREEKARCHIEF NOORDOOST-FRYSLÂN

Het **Streekarchief** (officieel Streekarchivariaat Noordoost Friesland) is een gemeenschappelijke regeling tussen de gemeenten Dongeradeel, Ameland en Schiermonnikoog. Het Streekarchief beheert de archiefbewaarplaatsen van de drie gemeenten in Dokkum, Ballum (Ameland) en Schiermonnikoog. In elk van de drie bewaarplaatsen worden in hoofdzaak de oude gemeentelijke archieven bewaard. Te Dokkum worden de archieven van de voormalige gemeenten Dokkum, Oostdongeradeel en Westdongeradeel beheerd. In alle bewaarplaatsen worden naast deze archieven ook niet-overheidsarchieven bewaard. Dit zijn archieven van kerken, scholen, waterschappen, allerlei soorten verengingen en stichtingen, personen en/of families.

Het Streekarchief beheert, naast de archieven, onder de noemer **Historisch Informatie Centrum Noordoost-Fryslân** ook een omvangrijke collectie boeken. Een overzicht van de aanwezige archieven en collecties en de bijbehorende inventarissen en catalogi vindt u op de website ***www.hicnof.nl*** in het menu-onderdeel Archieven en collecties. Ook beheert het Streekarchief een grote collectie oude foto's van o.a. de gemeente Dongeradeel. Deze worden eveneens toegankelijk gemaakt via de website in het menu-onderdeel **Beeldbank**, samen met collecties oude foto's uit Achtkarspelen en Ferwerderadiel.

OPENINGSTIJDEN STUDIEZAAL DOKKUM

maandag	13.30 - 17.30 uur	18.30 - 20.30 uur*
dinsdag	9.30 - 17.30 uur	18.30 - 20.30 uur
woensdag	9.30 - 17.30 uur	
donderdag	9.30 - 17.30 uur	
vrijdag	9.30 - 17.30 uur	18.30 - 20.30 uur*
zaterdag	10.00 - 13.00 uur	

* studiezaal wel toegankelijk maar geen archiefstukken opvraagbaar

Brokmui 62 9101 EZ Dokkum - Postbus 369 9100 AJ Dokkum - T: 0519-22 28 53 - E: [redacted]

L E E G S T R A

N O T A R I S

Onvergetelijk!

Mr. Drs. O.J. Leegstra
Blauwhuisstraat 2 - 9104 EV Damwoude
Tel.: 0511 - 42 12 01 - Fax: 0511 - 42 35 72
E-mail: [redacted]
www.notarisleegstra.nl

ZWART - WIT

Dokkumer Kleindiep met Bontebrug rond 1900